

11. ZÁVĚR: ČEMU NÁS MŮŽE NAUČIT MULTIKULTURNÍ FILOSOFIE SOCIÁLNÍCH VĚD?

11.1 Ohlédnutí za škodlivými dualismy

Dualistický způsob myšlení ve filosofii sociálních věd převládá. K otázkám se přistupuje z hlediska *bud'* a *nebo*, načež se zvolená odpověď obhajuje jako jediná správná. Tak tomu vskutku je i v různých stanoviscích rozebíraných v této knize. Otázky uvedené v názvech kapitol si říkají o odpověď typu ano/ne a hlavní směry v dané oblasti se přiklánějí ten k jedné, ten k druhé z těchto možností.

Jedním z hlavních úkolů našich analýz bylo tento dualistický způsob uvažování zpochybnit. Opakovaně jsme viděli, že předložené alternativy působící jako vzájemné konkurentky ve skutečnosti nejsou v nutném protikladu; že stanoviska vydávající se za vyčerpávající odpovědi jsou jednostranná, představují pouze dílčí odpověď a je třeba je doplnit jejich údajným protikladem a že na otázky, které vybízejí k volbě mezi dvěma možnostmi, bude lepší neodpovídat z jejich vlastního hlediska, ale řešit je zpochybněním jejich předpokladů a jejich vyvrácením. Neustále se navracejícím motivem této knihy byla naléhavá žádost, abychom se vyhybali zavádějícím dualismům.

Zastavme se u dichotomií, s nimiž jsme se v předešlých kapitolách setkali:

Některé (škodlivé) dualismy

Já	v.	Jiný
Atomismus	v.	Holismus
Naše kultura	v.	Jejich kultura
Stejnost	v.	Jinakost
Aktivní činnost	v.	Sociální systém
Autonomnost	v.	Tradice
Příslušník vlastní skupiny	v.	Příslušník cizí skupiny
Sebepoznání	v.	Znalost jiných
Pozorovatel	v.	Pozorovaný

Chápání jiných z našeho hlediska	v.	Chápání jiných z jejich hlediska
Chápání jiných	v.	Kritizování jiných
Přítomnost	v.	Minulost
Význam	v.	Příčina
Relativismus	v.	Objektivismus
Subjektivita	v.	Objektivita
Vyprávěné příběhy	v.	Žité příběhy

Tyto dichotomie nejsou všechny stejného druhu a nezapadají ani do úhledných kategorií. Pronikly-li ale naše úvahy k jádru věci, pak jsou tyto dichotomie a dualistický způsob myšlení, který je jejich základem, zjednodušující. Dualismus ustavuje konfrontaci mezi dvěma entitami a nutí člověka volit na základě této protikladnosti: buď jedna strana, nebo druhá. Nepřipouští možnost, že každý z těchto „protikladných“ pojmů ve skutečnosti svůj údajný protiklad potřebuje a využívá. Ve shodě s tím vylučuje i možnost přijmout obě strany, vidět je nikoli jako „buď/nebo“, nýbrž ve vztahu „jak/tak“.

Naše analýzy se opíraly o dialektický způsob myšlení. V *dialektickém* přístupu se rozdílů nepojímají jako absolutní, a proto ani vztah mezi nimi není vztahem naprostého antagonismu. V dialektickém pohledu se alternativy, přestože si skutečně konkurují, pouze jeví jako navzájem „jiné“. Ve skutečnosti jsou spolu hluboce propojeny a jejich konfrontace odhaluje, jak je možno rozdílů mezi nimi chápat a překonat (překonat nikoli ve smyslu zahladit, nýbrž ve smyslu udržet v napětí uvnitř širšího rámce). Původní představu soupeřících alternativ, které vyčerpávají všechny možnosti, lze tedy nahradit širším pohledem, který umí rozeznat hodnotu v původních pozicích, přitom je ale překračuje a vychází za ně.

Například v 2. a 3. kapitole vypadaly atomismus a holismus jako dva protichůdné přístupy ke studiu společnosti, z nichž jeden za základní prvky analýzy společnosti prohlašuje jednotlivce a druhý mu oponuje tím, že těmito základními prvky jsou společnost a kultura. Oba tyto přístupy jsou ale nejenom jednostranné; mají-li vést k adekvátnímu pochopení věci, potřebují si navzájem vypůjčit některé své pohledy. Atomismus správně zdůrazňuje, že společnosti se skládají z jednotlivců a že jednotlivci jsou specifickými

činiteli, pomíjí ale fakt (který naopak zdůrazňuje holismus), že jednotlivci k tomu, aby byli tím, čím jsou, potřebují jiné. Holismus správně vyzvedává, jak nás kultura a společnost uschopňují i omezují, zachází v tom ale příliš daleko, nevěnuje pozornost aktivní činnosti a z kultury a společnosti dělá věci, které se svým členům přímo vtiskují, místo aby v nich viděl procesy aktivního přivlastňování, procesy enkulturace a socializace. Náležitou odpovědí na otázku, zda z nás to, co jsme, dělají naše kultura a společnost, je tedy rozvrácení jejího předpokladu, totiž že *buď* my děláme kulturu a společnost, *nebo* ony dělají nás. Platí *obojí*: děláme naši kulturu a společnost a ony zase dělají nás.

Také v 6. kapitole prozrazuje protiklad mezi interpretativismem (podle něhož je třeba jiné chápat z jejich vlastního hlediska) a antiinterpretativismem (který tvrdí, že jiné je nutno chápat z hlediska sociální vědy) falešný dualismus. Ten v tomto případě vychází ze scestné dichotomie mezi významem a příčinou. Filozofové často tvrdí, že pochopení jevů, které mají nějaký smysl, spočívá v pochopení tohoto jejich smyslu, nikoli ve vysvětlení jejich příčin, a že sociální věda by měla v souladu s tím usilovat o interpretace, ne o kauzální teorie. Tato argumentace je však jednostranná: interpretace je pro vysvětlení intencionálních jevů nezbytná, ale sama o sobě nestačí. Ke zjištění identity intencionálních jevů (jež jsou takto charakterizovány) je třeba odhalit, jaký význam mají pro ty, kdo v nich vystupují, prožívají je a vytvářejí. Sociální věda však potřebuje také zjistit, jaké podmínky tyto významem obdařené procesy a jejich výsledky způsobily, a k tomu musí rozvíjet kauzální teorie, které překračují pojmosloví zkoumaných. Vedle toho musí dále odhalit, díky jakým kompetencím si mohou jednat utvářet záměry a konat intencionálně. Také kompetenční teorie přesahuje slovník těch, které analyzuje. Z toho plyne, že sociální věda má jiné chápat *jak* z jejich, *tak* ze svého hlediska.

Z 5. a 6. kapitoly dále víme, že zavádějící je často i protiklad mezi chápáním jiných a kritickým pohledem na ně. Chápat je zpravidla jedna věc, hodnotit druhá. Jelikož v sociální vědě jde o pochopení jiných, ne o jejich hodnocení, filosofové často prohlašují, že posuzování předností myšlenek, jednání nebo vztahů jiných nemá ve vědecké analýze co dělat. To je ale zjednodušující. Za prvé, vysvětlení intencionálního jednání a jeho výsledků bude mít různou podobu v závislosti na tom, zda jde o jednání raci-

onální, či nikoli. Intencionální jednání označené za iracionální musí být vysvětleno pomocí jiných principů než těch, které se uplatňují v běžné racionální souvislosti, a jeho vysvětlení musí obsahovat také zprávu o tom, jak tyto nestandardní principy fungují. (Příkladem je Freudova teorie podvědomí a zvláštních principů, jimiž se řídí jeho „primární procesy“, například vytěsnění a kondenzace, které spojují myšlení s jednáním.) Jelikož vysvětlení racionálního jednání a jeho výsledků je jiné než vysvětlení jednání iracionálního, sociální vědci nemohou nehodnotit, zda je jednání racionální nebo ne.

Za druhé, určité formy myšlení jsou systematicky matoucí, přestože opodstatňují neustále se reprodukcující praktiky a vztahy. Tyto praktiky a vztahy jsou vlastně možné pouze díky iluzornosti myšlení, jehož jsou výplodem, a jestliže jim chtějí sociální vědci porozumět, musí přijít na to, jakým způsobem se jedná systematicky klamou. (Jak bylo uvedeno v 6. kapitole, příklad zde nabízí Marx, když hovoří o náboženských praktikách spojených s křesťanským Bohem a o tzv. odcizení, které je inherentní součástí víry v takového Boha.) Ve vysvětlení sociálních jevů hrají v tomto ohledu zásadní roli pojmy, které jsou běžné v kritické sociální teorii, například manifestní a latentní obsah, falešné vědomí, ideologie, potlačení, sublimace a hegemonie. Všechny tyto pojmy, jakož i řada dalších, implikují kritiku, protože jejich užití vychází z kritického přístupu k sociálním praktikám a intencionálním stavům určitých skupin. Hodnocení je tedy i zde klíčovým, nevyhnutelným prvkem sociálněvědného vysvětlení.

Falešná je i dichotomie mezi nomologickým a genetickým vysvětlením. Zastánci historismu (podle kterých musí mít vysvětlení intencionálních jevů genetickou povahu) na základě těchto údajně se vylučujících alternativ tvrdí, že sociální vědy jsou ve své podstatě historické. Zastánci nomologismu (podle kterých se vysvětlení sociálních jevů v ničem neliší od vysvětlení jevů přírodních, a je tudíž nomologické povahy) jsou oproti tomu toho názoru, že sociální vědy nejsou o nic historičtější než fyzika nebo chemie. Jak jsme ale viděli v 8. kapitole, samo o sobě je jak nomologické, tak genetické vysvětlení neúplné a k plnému vysvětlení sociálních jevů se navzájem potřebují. Sociální vědy tedy vyžadují *jak* nomologické, *tak* genetické vysvětlení, ne jedno *nebo* druhé. A tak jsou v jednom důležitém smyslu historické a v jiném ne.

Devátá kapitola ukázala, že zdánlivě soběstačné a navzájem antagonistické alternativy narativního realismu a narativního konstrukcionismu stojí na jistých předpokladech, které – když se je podaří překročit – vedou k jinému pohledu, k narativismu, jenž zachovává prvky obou, avšak v syntéze vyšší úrovně. Otázkou není, zda příběhy žijeme *nebo* pouze vyprávíme. Takové pojmání věci zavádí falešnou volbu, takže nám brání vidět, že příběhy žijeme *i* vyprávíme, a znemožňuje pochopit, jak to přesně děláme.

Další z dichotomií, které otravují sociální myšlení, je dichotomie mezi minulostí a přítomností. Jak ale víme ze 7. a 9. kapitoly, kde jsme se věnovali významu intencionálních jevů, minulost a přítomnost se navzájem prostupují. Dobře to řekl Faulkner: „Minulost nikdy nebyla – je.“ Přítomnost je pokračováním minulosti a minulost žije v přítomnosti dál. To, v čem vidíme povahu minulosti, navíc závisí mimo jiné i na tom, jak vidíme přítomnost. Minulost a přítomnost zdaleka nejsou oddělené úseky času; navzájem se proplétají a definují se jedna druhou.

Nebo se vraťme k 10. kapitole a k objektivismu a relativismu, které, jak bylo doloženo, navzdory své zdánlivě neslučitelnosti předpokládají obecně pozitivistickou epistemologii a realistickou ontologii, v nichž jsou poznávající pojmání jako zrcadla nezávisle strukturované Reality. Ve zmíněné kapitole jsme na tyto pozitivistické a realistické předpoklady zaútočili, což nám otevřelo možnost jiného pojetí poznání – falibilismu. Falibilismus nám pak umožnil nově chápat objektivitu jako kritickou intersubjektivitu a pokusit se plně využít toho, v čem se objektivismu a relativismu daří pronikat k jádru věci.

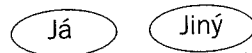
Ve všech těchto případech jsme dualistický pohled nahradili pohledem dialektickým. Něco takového je mnohem snazší, je-li místo substantivistické koncepce identity přijata koncepce *procesuální*. Ve 2. kapitole jsme zpochybnili představu Já pouze navenek se vztahujícího k jiným a stojícího proti nim, když jsme je začali místo jako substanciálně sjednocenou věc pojímat jako relačně sjednocený tok v čase. Když jsme v téže kapitole nahlédli na etnografii nikoli jako na zobrazení nezávisle existujících sociálních interakcí, nýbrž jako na výsledek interaktivního procesu mezi etnografem a sociálními aktéry samými, ukázala se zbytečnost dichotomie mezi pozorovatelem a pozorovaným. Ve 3. kapitole ztratila svou přesvědčivost dichotomie mezi kulturou

a jednotlivcem, protože jsme v kultuře přestali vidět entitu utvářející své příslušníky, nějaký vzor či text, a přistoupili jsme k ní jako k nepřetržitému procesu interakce, jako ke změti vášnivých diskusí a rozhovorů. Jakmile jsme v 7. kapitole uviděli v interpretaci okamžik v nepřetržitě se odvíjejícím procesu, v němž se pro konkrétní publikum v konkrétním uspořádání aktualizují stále nové významové potenciály, a přestali ji chápat jako hotový produkt, který postihuje jednou provždy daný význam, začala se hroutit i protikladnost „interpretace z jejich hlediska“ a „interpretace z našeho hlediska“. A když jsme v 10. kapitole jako proces – tentokrát jako proces intersubjektivního dialogu držícího se fabulistických principů – nazřeli objektivitu a opustili její chápání jako sledování Reality, jaká je o sobě, rozpadl se také základ, na němž stála opozice relativismu a objektivismu.

Já, kultura, interpretace, objektivita – přestože jde o entity zcela odlišného druhu, máme sklon o nich uvažovat spíše jako o věcech než procesech, a tedy je vidět v konfrontaci s jinými věcmi, které jsou údajně jejich protikladem. Budeme-li však o nich uvažovat ne jako o podstatných jménech, ale jako o slovesech, ne jako o neměnných entitách, ale jako o nepřetržitých aktivitách, přinejmenším jeden z hlavních zdrojů tendence pojímat je protikladně jako dualistické soupeře přijde o svou přesvědčivost.

11.2 Interakcionismus

Nikde ve filosofii sociální vědy nemá dualismus tak kritickou roli jako v diskusích o vztahu mezi Já a Jiným a o souvisejícím tématu vztahu mezi stejností a rozdílností. Z 2. kapitoly víme, že atomismus, opírající se o solipsismus z kapitoly 1, zobrazuje vztah mezi Já a Jiným jako vztah zásadní rozdílnosti (obr. 11.1):

Obrázek 11.1

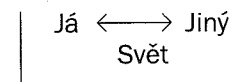
Tento obraz lze doplnit holismem kapitoly 3 a relativismem kapitoly 4, které k atomismu přidávají vysvětlení, proč je Já a Jiného třeba chápat odděleně: jelikož jak Já, tak svět, v němž toto Já žije, jsou funkcí kulturního paradigmatu a společnosti, která je utváří,

svět každého Já musí být odlišný. Výsledkem je podrobněji rozvedený obraz protikladnosti mezi Já a Jiným (obr. 11.2):

Obrázek 11.2

Solipsismus, atomismus, holismus a relativismus jsou ale hluboce problematické. Přeceňují rozdíly a nedoceňují to, co je sdílené a podobné, nebo nadměrně zdůrazňují moc skupiny a bagatelizují individuální schopnost aktivní činnosti a přehlížejí možnosti interakce. Všichni žijeme v témže světě (i když každý z nás jinak); identita Já je svázána se vztahy k jiným a jednotlivá Já nutně sdílí určité základní schopnosti a dispozice, mezi nimiž nikoli nedůležité místo zaujímá schopnost jednat. Zahrneme-li mezi faktory i tyto věci, začne se rýsovat méně separatistické zobrazení vztahu mezi Já a jinými (obr. 11.3):

Obrázek 11.3

Avšak i obrázek 11.3 je zavádějící. Chápání jiných (zejména pomocí kriticky intersubjektivních metod sociální vědy) je hluboce propojeno s tím, jak chápeme sama sebe. Změny v našem chápání jiných vedou ke změnám v našem sebechápání a naopak. Jelikož podoby sociálního života jsou utvářeny také naším sebechápáním, změny v tomto sebechápání navíc v konečném důsledku znamenají i změny ve způsobu života. Obrázek 11.3 je příliš statický; nepostihuje dynamiku vztahu mezi tím, jak chápeme sebe, a tím, jak chápeme jiné, tedy vztahu mezi Já a jinými, takže se z něho vytrácí procesuální, proměnlivá povaha osobní identity.

Malá úvaha nám pomůže naznačit, jak by se dal tento obrázek vylepšit. Vyjděme ze základní kategorie multikulturní analýzy, z kategorie totožnosti a rozdílnosti. Všimněte si onoho „a“: totožnost a rozdílnost nejsou protikladné kategorie. Jsou jedna pro

druhou nezbytné a dialekticky jak po epistemologické, tak po ontologické stránce navzájem provázané.

Po epistemologické stránce je veškeré chápání komparativní: nemůžeme chápat *sebe*, nechápeme-li *jiné*. To, co je na nás výlučné a charakteristické, poznáváme pouze prostřednictvím interakce s jinými. Právě proto se toho člověk o *sobě* tolik dozvídá, když cestuje po cizině nebo čte životopisy jiných. Můžete si o sobě například myslet, že jste svým způsobem „podivíni“, protože se vám zdá, že tak jako vy nikdo jiný necítí a nejedná. (I tento počáteční soud je v podstatě komparativní; sociální jsme od samého počátku.) Pak ale zjistíte, že i jiní cítí a dělají to, co vy. Toto zjištění vás může zbavit pocitu podivnosti či nenormálnosti, a přeměnit tak vaši zkušenost. Totéž platí obráceně. Všichni jsme si někdy mysleli, že to, co děláme, ctíme nebo odsuzujeme, je normou, a pak námi otrásl, když jsme zjistili, že tomu tak není: chcete snad říci, že staří Řekové praktikovali sodomii!? Takové odhalení mění naše vnímání sebe, protože nám bere pocit morální jistoty.

Totožnost a rozdílnost jsou propojeny také ontologicky. Být *x* znamená nebyť *y* nebo *z*. Muslima, bílého muže nebo řekněme heterosexuála z nás dělá to, že nejsme něčím jiným (katolíkem, černou ženou, homosexuálem). Tímto způsobem utvářejí naši identitu vztahy k entitám, od nichž se lišíme. Klasickým příkladem toho je identita příslušníků postkoloniálních společností. Ti mají tendenci zdůrazňovat to, co nemá původ u kolonizátorů – co je domorodé, místní, tradiční. Kolonizátor pak ale samozřejmě zůstává neustále přítomným negativním pozadím. Dokonce i označení „postkoloniální“ vyjadřuje neodmyslitelně vztahovou povahu identity nově se rozvíjejících společností.

V důsledku vzájemného vztahu mezi totožností a rozdílností je každé sociální zkoumání, které je vnímavé ke kulturním a sociálním rozdílům, nutně prostoupeno nevykořenitelným napětím mezi Já sociálního vědce a jinými, které zkoumá. To se v multi-kulturní sociální analýze projevuje několika způsoby:

1. Jak jsme viděli v 6. kapitole, chtějí-li sociální vědci porozumět jiným, musí se snažit rozumět jim z jejich vlastního hlediska, ale musí také pracovat s kategoriemi, které přesahují kategorie užívané zkoumanými lidmi.

2. Z 2. kapitoly víme, že rozhovory, zúčastněná pozorování a jiné etnografické metody, jimiž sociální vědci zkoumají jiné, jsou sociální interakce, které napomáhají určitým formám chování. Sociální vědci tedy nejsou pouhými pozorovateli naprosto nezávislých objektů, ale ty, které studují, aktivně ovlivňují.

3. Sedmá kapitola doložila, že totéž platí i tam, kde mezi interpretem a interpretovaným nedochází k fyzické interakci. Význam sám je dyadický: buď proto, že význam intencionálního jednání, textu, vztahu nebo výtvaru se částečně aktualizuje až v procesu interpretace (zde „význam“ znamená „důležitost pro“), nebo proto, že vyjádření záměrů jiných vyžaduje přeložit je do pojmů vykladače (zde „význam“ znamená „záměry, s nimiž“). Ti, kdo se věnují sociálněvědné interpretaci, tak mají na předmětu svého zkoumání aktivní podíl, i když se zkoumaný jev stal už velmi dávno.

4. Když jsme v 7. kapitole hovořili o hermeneutickém kruhu, zjistili jsme také, že vztah sociálních vědců a lidí, které analyzují, je dynamický a nepřetržitý. Nové chápání jiných mění sociálněvědné koncepce, a na druhé straně každá změna v těchto koncepcích přináší změny v interpretaci jiných a aktivuje nové formy chápání. Tento interaktivní proces neustále pokračuje, je to věčný koloběh větvících se změn v porozumění.

Sociální věda musí být proto „reflexivní“. Sociální vědci si musí být vědomi toho, kdo a co jsou, co vnášejí do sociální analýzy, jak se na ně dívají zkoumaní lidé, jakému chování jejich přítomnost přispívá (včetně probouzení sebeuvědomění) a jak mění, posiluje nebo utlumuje jisté formy emocí, vztahů a aktivit. Sociální vědci si musí být vědomi rezonance, již vytvářejí v jiných (i v sobě), a to způsobem, který byl v 10. kapitole popsán jako „odpovědný“.

Vztah mezi sociálními vědci a zkoumanými lidmi je tedy dialektický. Ze 3. kapitoly víme, že totéž platí i pro kultury jako takové. Lidská historie je neustálým procesem interakce a výměny, v němž se izolované skupiny dostávají navzájem do styku, zápasí, vypůjčují si, upravují, mění a nechávají se měnit. Jádrem lidských společností a jejich historie není izolace před jinými, nýbrž otevřenost jejich vlivu v obchodu, přenosu technologií, kulturní výměně, sporech, a dokonce i válkách. Lidská historie je také příběhem neustále se vyvíjejících podob mísení se s cizinci, kteří se, často v důsledku vynuceného připojení, stávají partnery,

neprátele – nebo zcela nově něčím mezi tím. I tradiční nepřátelé v dlouhodobých konfliktech provázených nenávisí a ohrožením se stávají, přinejmenším jako negativ, součástí svých identit. Dramaticky o tom vypovídají prastaré konflikty mezi Židy a muslimy na Středním východě.

Kultury vůbec nejsou statické, uzavřené, koherentní entity, ale křížovatky, na nichž se směňují, zcizují, vylepšují a dál jiným předávají důležité dovednosti a prostředky. Lidská historie je jako hlučný bazar, na kterém se střetávají lidé s různými způsoby života, hádají se, okrádají, napodobují, podřizují a zotročují, vždy ale na sebe navzájem působí a mění jeden druhého. Právě proto se toho můžeme tolik naučit, zaměříme-li pozornost na prahy a hranice, na nichž dochází ke srážkám skupin a ideologií, které jsou nuceny se mísit a srovnávat.

Představa „čisté kultury“, v níž se nějaký integrální, samostatný celek tvoří sám ze sebe, nepoznamenán vlivy ze strany jiných, je naprostý mýtus. Všechny kultury jsou výsledkem střetů s jinými kulturami, od nichž přebírají přitažlivé i nebezpečné novoty, které pak rozmělnují a činí svou součástí, i když v poněkud jiné podobě, nebo jim vzdorují tím, že upevňují jisté aktivity a praktiky, jež byly původně „přirozené“ a spontánní, k nimž se však nyní uchylují záměrně. Kultury je lépe chápat jako zóny interaktivity než jako samostatné věci.

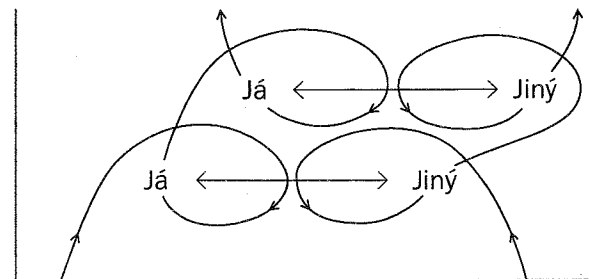
To neznamená, že bychom v historii kulturní interakce měli vidět zkrátka proces kulturního prolínání, v němž si skupiny navzájem předávají nové myšlenky. Šíření myšlenek, technologií a forem organizace vždy souvisí s rozdílnou mocí různě situovaných skupin. Kulturní interakce není jako ideální studentský kroužek; vedle racionální analýzy a reflexe k ní patří také hrozby, manipulace a nátlak. Kulturní interakce ale není ani pouhým procesem ovládnutí, v němž si silnější podřizují slabší (buď přímo vnějším donucením, nebo nepřímo tím, že ovlivňují jejich myšlení kontrolou proudu idejí, jež jsou jim dostupné /tzv. „hegemonie“/). Snahy něco vnutit zákonitě vyvolávají odpor. Jak bylo vysvětleno ve 3. kapitole, dodržování pravidel není nikdy automatické; vyžaduje adaptaci a interpretaci, které otvírají prostor sporům a vzdoru. Součástí kulturní a sociální interakce jsou složité vzorce přivlastňování a vyjednávání mezi skupinami, které se liší silou, a ke studiu této interakce je nezbytná vnímavost

vůči vzájemnému působení spleťtých procesů vnucování, odporu, konfliktu a přizpůsobení se v čase.

K čemu dochází mezi kulturami a společnostmi, najdeme také uvnitř jednotlivých kultur a společností. V kapitole 3 jsme hovořili o tom, že kultury nikdy nejsou jednoduché, konzistentní entity. Schémata významů uspořádávající sociální život nejsou jako pevně dané texty, ale spíše jako zapálené diskuse, v nichž se utkávají konkurenční interpretace a koncepce v nepřetržitěm procesu formování kultury. Také společnosti jsou tvořeny soupeřícími procesy strukturace, v nichž se jednotlivci a skupiny s různými prostředky a dovednostmi snaží prosadit způsob života, který by jim vyhovoval. Z toho plyne, že rozdíly uvnitř určité společnosti nebo skupiny jsou často stejně velké jako rozdíly mezi společnostmi a skupinami, a pro vztahy uvnitř společnosti jsou příznačné komplikované vzorce vyvažování a přivlastňování.

Do sebe uzavřenými, od jiných oddělenými monádami nejsou ani jednotliví lidé. Já není, jak víme z 2. kapitoly, věc, ale proces, avšak ne vnitřní proces samostatného sebevytváření a sebe-směrování, nýbrž interaktivní proces, v němž hrají zásadní roli vztahy s jinými lidmi. Já je Já jediné v interakci s jinými a díky ní. A stejně jako jsou často konfliktní, nejasné a závislé na daném okamžiku tyto interakce, je také Já proměnlivé, mnohohlasé, plné nejednoznačností a vnitřních konfliktů, cizí samo sobě.

Vzhledem k tomu všemu potřebujeme dynamičtější a interaktivnější zpodobení vztahu mezi Já a Jiným, než jaké nám nabídl obrázek 11.3:

Obrázek 11.4

Obrázek 11.4 se pokouší zachytit zásadně dialogickou a dynamickou povahu vztahu mezi Já a Jiným v čase, v němž interakce mezi nimi utváří neustále se odvíjející procesy, které jsou jejich identitou.

Koncepce sociální a individuální identity nejsou důležité jen v akademických sporech. Hrají také klíčovou roli v multikulturní politice naší doby. Příslušníci menšinových skupin často berou svůj život jako volbu mezi asimilací a separací (zde máme co dělat s dalším případem dualismu). Tento způsob uvažování ovládal například diskuse, které se v devatenáctém století vedly o tom, jak by se Židé měli chovat k dominantním křesťanským kulturám v Evropě, a i dnes poskytuje slovník pro debaty o tom, jak by měli přistupovat k bílé společnosti Afroameričané. Podle této jednoduché představy si mají menšinové skupiny vybrat buď stejnost (a snažit se dosáhnout nerozlišitelnosti od většiny), nebo jinakost (a snažit se udržet a zachovat to, co je odlišuje jako menšiny). V Evropě se tak židovští zastánci asimilace chtěli zbavit své židovské svéráznosti a smazat rozdíly v řeči, oblékání, zaměstnání, společenských způsobech, stravování atd.; separatističtí Židé oproti tomu hlásali, že si musí ponechat své příznačné zvyklosti, neboť pouze s nimi si budou moci zachovat identitu odvozující se od jedinečného historického odkazu. Podle dichotomie, která se jim předložila, bylo východiskem buď to, že se Já a Jiný ztotožní a rozdíly zmizí („tavicí tyglík“), nebo zůstanou oddělení a rozdíly se potvrdí a upevní („míchaný salát“). Všimněme si, že obě alternativy předpokládají statické, čistě opoziční pojetí vztahu mezi Já a Jiným.

Existuje ale ještě třetí možnost: interakcionismus. *Interakcionismus* je jak pohled na lidskou historii a kulturu, tak etika doporučující jistý postoj k multikulturní výměně a reakci na ni. Jako pohled na lidskou historii a kulturu pojímá interakcionismus vztah Já – Jiný dialekticky; popírá že Já a Jiný jsou „v jádru“ nutně odlišní a neměnní a že určitá identita znamená naprostou odlišnost od toho, co není. Místo toho tvrdí, že identita Já je těsně spjata s identitou Jiného (a naopak), že Já a Jiný jsou v neustálém proudu změn a že jsou si podobní a rozdílní zároveň. (Interakcionistické pojetí vztahu mezi Já a Jiným zachycuje obrázek 11.4.) Interakcionismus se proto zaměřuje na styčné body mezi různými skupinami, zejména na ta předmostí, jež slouží jako základny výměny. („Výměnu“ bychom neměli chápat jako bez výjimky

příjemné a ochotné sdílení; provokace, hrozby, odpor – i to jsou formy výměny, které nutí hodnotit a někdy i opustit a změnit staré zvyklosti.)

Jako etický přístup nás interakcionismus nabádá hledat nové formy identity nikoli *za* kulturními a sociálními rozdíly, nýbrž *v jejich rámci*. Interakcionisté jsou toho názoru, že výsledkem kulturní a sociální výměny nutně není – a nemělo by být – ani smazání rozdílů (jako v případě asimilace), ani jejich přetrvávání (jako v případě separace), ale sebezpochybnění, učení se a následný růst. (Máme-li použít další kulinářskou metaforu, představu interakcionismu dobře symbolizuje guláš, v němž různé ingredience mění při vaření svou individuální příchut' a strukturu, přitom ale nepřestávají být evidentně odlišnými entitami.)

Interakcionismus nepočítá ani s překonáním rozdílnosti (které tak jako tak pokládá za nemožné), ani se zachováním „podstatného“ nebo „čistého“. Místo toho předjímá a doporučuje dynamické mísení neustále se měnících prvků. Při tomto mísení nejsou rozdíly ani překonány, ani zachovány; spíše jsou rozpoznány, zkoumány, situovány, zpochybněny a možná i přeměněny. Ve střetech Já s jinými, podobnosti s rozdílností, nejde o to vybrat si jedno nebo druhé, ale udržet obojí v dynamickém napětí.

Zde musíme být opatrní. Mezikulturní styk není vždy prospěšný; někdy může být ve skutečnosti devastující. Připomeňme si domorodé Američany v Severní Americe a jejich „vzájemnou výměnu“ s bílými osadníky z Evropy. Zde ke kulturnímu kontaktu došlo v kontextu krutého boje o půdu a zdroje, v němž měli bílí obrovskou vojenskou převahu; domorodce navíc kosily nové choroby a způsoby života obou stran byly neslučitelné. Výsledkem nebyl „guláš“, ale masakr miliónů lidí a kulturní, ekonomické a politické ozebračení těch, kteří zbyli. (V historii samozřejmě najdeme řadu „výměn“ tohoto druhu.)

Ale i zde se hodnota interakcionismu paradoxně potvrzuje. Hlavním příkazem etiky interakcionismu je: utkej se, pouč se, přizpůsob se – nebo zahyň. K mezikulturnímu kontaktu – obvykle v kontextu hlubokých mocenských rozdílů – bude docházet bez ohledu na přání jednotlivých stran. (Jak již víme, „nepřítele“ venku neudrží ani uzavření hranic „železnou oponou“ a podobná opatření.) Otázkou je, jak tento kontakt pojímat a jak nejlépe naň reagovat.

Jako pohled na lidskou historii se interakcionismus zaměřuje na styk mezi různými skupinami a jedinci a na změny, které z něho vyplývají. Ústředním úkolem sociální vědy podle něho je odkrývat, jak dřívější pavučiny idejí a praktik internalizovaly, uzpůsobovaly, využívaly a přehodnocovaly to, co bylo kdysi cizí a snad i mocnější. Jako etika vybízí ke vstřícnosti vůči rozdílům a ke zkoumání možností, jak z nich získat produktivní a pozitivní poučení. Lidé se mohou učit *o* jiných a *od* jiných, tedy ne pouze něco se o nich a o sobě dozvídat, ale v procesu vzájemného střetávání také otvírat sobě i jiným nové možnosti.

11.3 Rekrutovatelnost a osobní nasazení

Jak sociální věda chápána ve smyslu, s nímž zde pracujeme, přispívá k představě a ideálu interakcionismu?

Historicky se o užitečnosti sociální vědy uvažovalo z hlediska sociální kontroly. Pregnantně toto pojetí vystihuje slavný Comtův výrok: „Vědění umožňuje předvídat a předvídat umožňuje jednat.“ Základ tohoto pojetí jsme prozkoumali již v 8. kapitole. Věda byla paradigmaticky vnímána jako nomologická v tom smyslu, že se snaží objevovat obecné zákony typu „Jestliže X , pak Y “ nebo „Jestliže ne X , pak ne Y “. Víme-li, že události typu X se k událostem typu Y vztahují tímto způsobem, otevírá nám to možnost události typu Y vytvářet nebo jim předcházet: vyvolejme x (například zvýšení základní úrokové míry) a nastane y (pokles úrovně agregátní poptávky); nebo zabraňme x (nezvyšujme peněžní nabídku a držíme její rychlost a transakce na konstantní úrovni) a k y (nárůstu cen) nedojde.

Je-li však pravda, co jsme řekli v 8. kapitole, možnost předpovídat je v sociálních vědách natolik omezená, že pro sociální kontrolu poskytuje jenom chabý základ. Intencionálně postavená sociálněvědná zobecnění – a ta tvoří v sociálních vědách většinu – platí pouze v úzkém kulturním horizontu. Zobecnění, která jsou vyjádřena neintencionálně (například generalizace v sociobiologii), jsou snad obecnými zákony, ale jsou buď vysoce abstraktní, nebo se týkají prvků, které nejsou ovlivnitelné sociálními inženýry, takže pro účely řízení společnosti je lze využít také jen v nepatrné míře.

Historicky se úspěšné intervence opírající se o poznatky sociálních věd omezovaly na ostře ohraničená časová období. To platí

i pro ekonomii, která je mezi sociálními vědami v rozvíjení kauzálních generalizací nejproduktivnější. Ekonomické předpovědi a opatření doporučená na základě ekonometrických modelů celé ekonomiky či jejich sektorů jsou účinné pouze ve velmi specifickém smyslu: fungují jen po jisté krátké období. Čím delší období, tím více se mění přesvědčení a kalkulace lidí – mimo jiné i v důsledku toho, co se ekonomickým plánovačům podařilo – a spolu s nimi i jejich chování. Ekonomické předpovědi a opatření proto svou účinnost postupně ztrácejí. Zde i jinde se ukazuje, že Comtův sen nelze uskutečnit.

Tím nechceme popírat užitečnost předpovědí, i když jsou pouze hrubé, jednorázové a krátkodobé. Omezená hodnota takového poznání však přináší otázku, jak jinak lze sociální vědu využít. Multikulturní filosofie sociální vědy našťástí pojímá užitečnost jinak než jako znalost způsobů kontroly a manipulace. Nabízejí se zejména tři okruhy využití.

Prvním a nejzjevnějším je zlepšování možností komunikace. Jestliže sociální věda odkrývá, co jiní lidé dělají a cítí, tj. jestliže odkrývá pravidla a předpoklady, na jejichž základě myslí a jednají, umožňuje lidem zapojit se do dialogu. Taková věda pomáhá projasňovat slovník a gramatiku sociálního a psychického života, který byl dříve tajemný a nepochopený, v podstatě tedy němý. Vysvětlí-li sociální věda smysl na první pohled podivných praktik, přeloží-li jazyk takzvaných deviantů, zjistí-li, jaké obavy, naděje a strachy mají příslušníci různých tříd, náboženských vyznání, pohlaví a rasových skupin, může odhalit důvody zdánlivě zvláštního chování, učinit je srozumitelným, tedy něčím, o čem lze hovořit.

Důležitá zde navíc není pouze schopnost komunikovat s jinými, kteří dosud mlčeli. Učí-li se člověk novým pojmům, které mu umožňují pochopit smysl chování a duševního života jiných, získává nové prostředky sebechápání. Když se lidé učí o jiných, nutně se učí také o sobě – přinejmenším zjistí, co je na jejich vlastním životě výlučného, a někdy také proniknou k tomu, jak se vlastně vztahují ke skupinám lidí, které pokládají za zásadně odlišné; to je může vést k novému vymezení sebe sama. Druhý přínos sociální vědy tedy spočívá ve zdokonalování sebepoznání. (Tím jsme se posunuli o sto osmdesát stupňů od solipsistického předpokladu zvažovaného v první kapitole, že má-li člověk něko-

ho znát, musí jím být, protože známe pouze sebe. Teď vidíme, že tato teze je naprosto jalová a nesmyslná.)

Za třetí je sociální věda užitečná tím, že rozšiřuje morální představivost. Sociální věda může prodloužit dosah důvodových vysvětlení na takové oblasti lidského chování a citění, kde se dříve zdálo zbytečné hledat nějaký smysl. (Příkladem je zde samozřejmě Freud, ale i v antropologii najdeme spoustu takových případů.) To, co konstituuje racionální či inteligibilní chování, tímto způsobem překračuje hranice známého. Jiní navíc mohou přijít na otázky, které jsme si nikdy nekladli, a ve snaze najít na ně odpověď rozvinout takové úvahy, které nás nikdy nenapadly; nebo mohou v určitých praktikách a vztazích vidět smysl, který nám dosud unikal, a vytvářet schémata významů, jež odhalí stránky světa i nás samotných, které nám byly uzavřeny. Takto a ještě mnoha jinými způsoby mohou setkání s jinými obohatit možnosti našeho vlastního života.

Tento trojí přínos sociálněvědného poznání, zdůrazněný multikulturní filosofií sociální vědy, lze shrnout pomocí pojmu, který rozvinul Robert Kegan v souvislosti s otázkou lidského vývoje – pojmu rekrutovatelnost. *Rekrutovatelnost* se týká jak schopnosti vyvolat v jiných zájem o nás, tak schopnosti investovat se do jejich života. Rekrutovatelnost je u lidí velmi různá. Nemluvnata mají vrozenou schopnost vzbuzovat zájem, jak ale tělesně vyžívají a přestávají být „roztomilá“, tuto přirozenou schopnost ztrácejí; o život lidí kolem sebe se navíc v podstatě nezajímají (dílem i proto, že mezi tím, co jsou a nejsou, zatím nerozlišují). Někteřím dospělým se nedaří vyvolat zájem jiných a jiní (zejména sociopaté a narcisté) se zase nezajímají o ostatní jinak než jako o případný prostředek k ukojení svých tužeb. Kegan tvrdí, že rozvinutí obou stránek rekrutovatelnosti – schopnosti vzbudit zájem jiných i schopnosti mít zájem o ně – hraje ve vývoji člověka zásadní roli a je nezbytné k navázání zralých vztahů k okolnímu světu.

Podle Kegana se dá rekrutovatelnost rozvíjet vzděláním, v němž se zvyšuje naše schopnost vidět svou odlišnost a zároveň spřízněnost s jinými. A právě tuto schopnost vidět jiné jako odlišné, a přitom spřízněné, pěstuje sociální věda. Tím, že se učíme, v čem jsme si s jinými podobní a nepodobní, a že se seznamujeme s povahou života uspořádaného jiným způsobem než život náš, a přece pro nás relevantního, zvyšujeme pravděpodobnost, že nás jiní zaujmou.

Když poznáváme jejich zranitelnost a sílu tváří v tvář nevyhnutelným danostem zrození, smrti, práce, sexu, hledání absolutna atd. – když poznáváme, jak jinak vlastně zranitelnost a sílu chápou –, otevíráme se jim. Zároveň se učíme, jak na ně zapůsobit, jak vyvolat jejich zájem o svou osobu.

Rekrutovatelnost aktualizuje všechny tři přínosy zdůrazněné multikulturní filosofií sociální vědy: zvýšenou schopnost naslouchat jiným a reagovat na ně, prohloubený smysl pro to, jak jiní přispívají k našemu sebechápání, i rozšířenou morální představivost. Povzbuzením touhy a schopnosti poznávat stavy a činy jiných i ochoty nechat se do nich vtáhnout – jakož i schopnosti podněcovat podobnou touhu a ochotu jiných ve vztahu k nám – může sociální věda přispět k našemu vývoji ve zralé lidi, kteří uznávají jak svou odlišnost, tak spřízněnost s jinými lidmi, a touží společně s nimi sdílet zápsy i radosti života.

Multikulturní filosofie sociální vědy vyzdvihuje také hodnoty, které se s vědou často nespojují. Filosofie sociální vědy tradičně zdůrazňovala hodnoty implicitně obsažené v nomologickém teoretizování: jasnost, řád, kontrolu, podobnost a obecnost. To sice jsou hodnoty, ale nejsou to hodnoty jediné. Multikulturní filosofie sociální vědy by nás měla naladit i na jiné hodnoty, které se v rozpravách o sociální vědě často ignorují: na nejednoznačnost, napětí, změnu, rozdílnost a konkrétnost.

Tyto někdy opomíjené hodnoty multikulturalismu pěkně zachycuje pojem mestické vědomí, s nímž přišla Gloria Anzaldua. *Mestické vědomí* je charakteristické pro bytí lidí, kteří žijí, jak říká Anzaldua, na hranicích – tam, kde se chtě nechtě navzájem obrušují, mísí a kříží lidé různých kultur:

Nová *mesticka* (míšenka) zvládá situaci tím, že se učí snášenlivosti k rozporům a nejednoznačným. V mexické kultuře se učí být Indiánkou, z angloamerického pohledu Mexičankou. Učí se žonglovat s kulturami. Má mnohočetnou osobnost, funguje pluralitně – nic neodstrkuje, dobré, špatné nebo ošklivé, nic neodmítá, nic neopouští. Rozpory nejenom snáší, umí je proměnit v něco jiného. (Anzaldua, 1987, str. 79.)

Mestické vědomí není pouhý kulturní slepenec, ozdoba osobnosti poskládaná z laciných střípků různých kultur. Jeho součástí je neustálé kulturní vyjednávání, v němž se nabízejí, oceňují

a přivlastňují rozmanité, často protikladné myšlenky a způsoby bytí, přičemž se mění jak ony, tak ti, kdo si je přivlastňují. Sociální věda nejenom poskytuje prostředky umožňující se do tohoto vyjednávání zapojit; měla by také vštěpovat smysl pro radost a výhody života v mnohojazyčném světě bohatém na příležitosti k růstu a vzájemnému poučení.

Samozřejmě se nesmíme dát strhnout k naivnímu optimismu. Zisky sociální vědy nejsou zadarmo. Sociálněvědná vysvětlení jsou v prvé řadě často znepokojující, zvláště tam, kde vysvětlit znamená demaskovat. Lidé odkrývají podstatu a meze toho, co dělali nevědomky, takže často začnou být příliš nesví, příliš si vědomí alternativ, příliš si nejistí svou činností a vztahy, aby v nich mohli pokračovat s dřívější lehkostí a sebejistotou. Sociálněvědné poznání nutí lidi žít s pocitem naprosté nahodilosti životních okolností, možností, které je nutno zvážit, způsobu života, který je třeba obhájit a racionalizovat, nejenom zkrátka žít. To všechno mate a dezorientuje.

Poznání sebe a jiných může přinést stejně tak otevřenost a ochotu zkoumat alternativy, které napomáhají růstu, jako napětí a obavy. Všichni jsme ohroženi tím, co je jiné a cizí, a všechny nás vyvádí z míry, je-li zpochybněno to, co pokládáme za podstatu toho, kdo a co jsme. Sociální věda může přinést i úzkost a defenzivnost, které lidi někdy vedou spíše k větší než menší rigidnosti. Růstu, jehož předpokladem je lepší sebepoznání a poznání jiných, se dosahuje pouze za cenu těchto pocitů. (Jednou z nejdůležitějších oblastí zájmu sociální vědy v multikulturním světě je samozřejmě zkoumání možností pozitivní reakce na poznání těch, kteří jsou odlišní, a na interakci s nimi.)

Než uzavřu diskusi o užítku a hodnotě sociální vědy chápané z multikulturní – a jestliže se nemýlím, také interakcionistické – perspektivy, měl bych upozornit, že důraz na vzájemné učení, který beru jako ústřední bod multikulturalismu, ani v pracích multikulturalistů samotných vždy nezaznívá. Multikulturní perspektivu místo toho často pojmají jako „úctu k rozdílnosti“, již definují jako „přijímání různých praktik všech kultur“. Takto vymezená úcta k rozdílnosti neponechává prostor pro vzájemnou výměnu a výchovu a ani je neumí ocenit.

Úcta jako bezpodmínečné vzájemné přijetí není dobrým řešením. Studenta si nevážím tím, že přijmu všechno, co říká, a bu-

dou-li mne studenti napodobovat, nijak mi tím úctou neprojeví. Úcta vyžaduje, abychom jiné vnímali na pozadí intelektuálních a mravních kritérií, jež uplatňujeme u sebe a svých přátel. Promíjet jiným požadavky intelektuální přísnosti a poctivosti, mravní citlivosti a moudrosti na základě toho, že každý má právo na svůj názor bez ohledu na to, jak je tento názor nepodložený a nepoučený – či ještě hůř, na základě toho, že jiní se nemusí nebo nemohou těmito požadavky řídit –, znamená jimi pohrdat. Jiné ctíme tím, že je upozorníme, když si myslíme, že se mýlí a že dáme na kritiku z jejich strany. Takto se k nim chovat znamená brát je vážně; cokoli menšího znamená je pomíjet jako nehodné vážné úvahy, tj. přistupovat k nim s neúctou.

Úcta znamená ochotu naslouchat, otevřenost možnosti se poučit, schopnost reagovat a v případě nutnosti též kritizovat. Úcta znamená inteligentně, citlivě a nepředpojatě se účastnit. Má-li tedy být úcta hlavní hodnotou multikulturalismu, nemůže jít o pouhé přijímání; musí znamenat odmítnutí dogmaticky soudit, unáhleně třídit do předem daných kategorií, vykazovat do škatulky Jinakosti, která má jiné držet od těla, a tím je potlačovat a pomíjet. Úcta, to není myslet si, že všechno, co jiní dělají, „je pro ně dobré“ nebo že to vybočuje z mezí kritického hodnocení.

Důraz na přijetí rozdílnosti má vyjadřovat a povzbuzovat toleranci. Někdy se to daří. Někdy to však může mít účinek opačný. Nadhodnocené rozdíly mohou přerůst v Rozdílnost a z člověka, který se od nás určitým způsobem liší, se najednou stává někdo „jiný“, nám naprosto nepodobný. To je počátek cesty dolů, která vede od „oni nemyslí tak jako my“, pokračuje k „oni necítí bolest a lásku tak jako my“, nabírá spád u „oni se chovají spíš jako zvířata“ a končí závěrem „oni jsou opice, prasata, škodlivý hmyz“. Prvním krokem k nenávisti je odlištění těch, kdo jsou cizí, zvláštní, nám nepodobní; prvním krokem k odlištění je trvání na absolutní, nesmířitelné rozdílnosti. Zdůrazňování rozdílnosti tak může vést k netoleranci. Nezanedbatelným nebezpečím multikulturalismu je balkanizace.

Úcta jako pouhé přijímání rozdílnosti brání interakci, dialogu a vzájemnému učení. Prikazuje nám, abychom si jiných vážili, ale už ne abychom se s nimi utkávali ve vzájemné kritické reflexi. Konečným výsledkem multikulturalismu nesprávně chápaného

jako pouhé přijímání tak může být izolace („my jsme my a oni jsou oni“). To není úcta, ale přehlížení.

Dvojnásob paradoxní je, že někdy je důraz na rozdílnost výsledkem snahy najít nějakého obětího beránka, na kterého můžeme přenést to, čeho se na sobě děsíme – černochoy (když jsme běloši), cizince (když jsme Američané), ženy (když jsme muži), hříšníky (když jsme bezúhonní). V tomto případě ve skutečnosti nereagujeme na jejich rozdílnost, ale na rozpory v sobě, které neumíme urovnat a řešíme je tím, že popíráme jejich zdroj v sobě a do nenáviděné kategorie, jíž pohrdáme, tlačíme jiné. Důraz na rozdílnost je zde proto tak vehementní, že vyvěrá z nás. Trvání na rozdílnosti v tomto případě není způsobem pohledu na jiné, ale způsobem jejich přehlížení (ve skutečnosti je to případ aktivního nevidění a setrvávání v sebeklamu). Trvání na rozdílnosti zde není známkou úcty k jiným, nýbrž neúcty k sobě (k určitým svým stránkám).

Vzhledem k těmto problémům s pojetím úcty a přijímáním rozdílnosti je vhodnější multikulturalismus definovat pomocí pojmu osobní nasazení. Slovo *nasazení* naznačuje, že pouhé přijetí rozdílů je nedostatečné. Sociální věda, vnímavá k požadavkům života v multikulturním světě, se snaží porozumět povaze těchto rozdílů; chce zjistit, proč se lidé liší, jak se tyto odlišnosti vyvíjejí v čase a jakým způsobem se nás *tykají*. Snaha vysvětlit rozdíly je jedním ze způsobů, jak si začít kulturní rozdíly kriticky přivlastňovat: jaký je význam této zvyklosti? proč to dělají zrovna tak? jak se to srovnává s tím, jak to děláme my (děláme-li něco podobného jako oni)? proč to oni dělají a my ne? co kdyby to dělali jinak (a my také)? Otázky tohoto typu nám (a snad i jim) otevírají možnost uznat určitou svou omezenost a nedostatečnost a uvědomit si svou sílu. Tyto otázky jsou začátkem snahy porozumět jiným, tedy procesu rozšiřování obzoru, učení a růstu.

Maxima „vnímej, uznávej a oslavuj rozdílnost“ je příliš statická a příliš svazující. Dynamickou povahu sociální vědy a synergický charakter skutečné multikulturní interakce lépe vystihuje heslo „angažuj se, ptej se, uč se“.

11.4 Shrnutí

Dvanáct zásad multikulturní filosofie sociální vědy:

1. *Dejte si pozor na dichotomie. Vyhybte se škodlivým dualismům. Myslete dialekticky.*

Sociální myšlení vychází většinou z protistojných kategorií – Já v. Jiný, jednotlivé v. univerzální, subjektivita v. objektivita, vlastní skupina v. cizí skupina, civilizovaný v. primitivní, muž v. žena, homosexuál v. heterosexuál, běloch v. černochoy. Stejně dualistické myšlení znehodnocuje metateorie ve filosofii sociální vědy: atomismus v. holismus, příčina v. význam, interpretativní sociální věda v. kauzální sociální věda, historismus v. nomologismus, narativní konstrukcionismus v. narativní realismus. Takové myšlení přeje mentalitě typu „buď a nebo“, kde jedna kategorie vylučuje svůj údajný protiklad. Řada kategorií je ale proměnlivá a otevřená. Jedna strana dichotomie často závisí na straně druhé a odvolává se na ni – v takovém případě se dichotomie ruší. Nežrídka je tomu tak, že nějaká entita spadá do obou kategorií, že jedna kategorie postupně přechází ve svůj údajný protiklad nebo že binární alternativy vycházejí z mylných předpokladů, které omezují sféru možných voleb.

2. *Neuvažujte o jiném člověku jako o Jiném. Podobnost a rozdílnost chápejte jako spřízněné pojmy, které se navzájem předpokládají.*

Je velmi snadné zveličovat rozdíly mezi Já a jinými, mezi námi a jimi, mezi členy a nečleny. Stejnost a jinakost se však potřebují. Tím, čím jsme, jsme díky vztahům s jinými; veškerá osobní identita má ve skutečnosti zásadně dialogickou povahu. Nerozumíme-li jiným, nemůžeme rozumět sobě, a rozsah sebe-vědomí je dán rozsahem našeho poznání jiných. Máme-li jiné označit za odlišné, je třeba abychom uvedli také to, v čem jsou podobní.

3. *Překročte falešnou volbu mezi univerzalizmem a partikularizmem, asimilací a separací. Nesnažte se překonávat ani upevňovat rozdíly a místo toho pomocí těchto rozdílů rozvíjejte interakci s těmi, kdo se odlišují, abyste se neustále vzájemně učili a rostli.*

Dichotomie jednotlivé (ve významu toho, v čem se lidé liší) a univerzální (ve významu toho, co je všem lidem společné – „prostě lidské“) je zavádějící. V tomto pojetí se zdají být jedinými alternativami asimilace (v níž se rozdíly stírají a ke slovu přichází

jen to, co je obecně lidské) a separace (v níž se rozdílů zvýrazňují a zachovávají a vyzvedává se jednotlivé). To je ale falešná volba. Univerzální existuje pouze v jednotlivostech a skrze ně, „lidské“ pouze v jednotlivých lidech. Na druhé straně jednotlivost nikdy není pouhou jednotlivostí od jiných jednotlivostí naprosto odlišnou; jednotlivosti vyjadřují, co je lidské individuálním způsobem, i když žádná jednotlivost sama o sobě nevyčerpává význam „lidského“.

Představa univerzálního zvěčňuje, co je nestálé a proměnlivé. Univerzální existuje v otevřené a měnící se množině konkrétních ztělesnění, z nichž každé rozšiřuje svůj obsah a rozsah. Mluvit o univerzálním jako o nějaké věci je tedy zavádějící. Jinak řečeno „prostě lidské“ není jen to, co je všem lidem společné; také rozdíl mezi lidmi vyjadřují jejich lidství a „lidské“ nově rozšiřují. V každém jednání a vztahu se lidé podílejí zároveň na univerzálním i jednotlivém.

4. *Myslete procesuálně, nikoli substančně (tj. z hlediska dějovosti, kterou lze vyjádřit slovesy, spíše než z hlediska statického trvání, které postihují podstatná jména). Jako neodmyslitelný prvek zahrňte do všech sociálních entit čas. Vnímejte všude pohyb – transformaci, vývoj, změnu.*

Sociální myšlení často reifikuje činnosti a procesy, dělá z nich věci s pevně danou identitou: „toto“ Já, „tato“ společnost či kultura jsou chápány jako objekty s jasně určenými hranicemi a pevnými strukturami. To povzbuzuje spíše k synchronnímu než diachronnímu chápání sociálních interakcí a praktik. Sociální a psychické entity jsou ale aktivity, ne věci. Proto se lépe než podstatnými jmény popisují slovesy. Mluvíme o lidských bytostech, jako by to byly kameny, a ne nepřetržité procesy činnosti, a zapomínáme, že podstatné jméno bytost se odvozuje od slovesa být.

5. *Trvejte na aktivním přístupu těch, které zkoumáte.*

Výrazy kulturního a sociálního života jsou výsledkem působení jednajících lidí, nikoli pasivních objektů nebo koleček mechanického systému. Členové sociálních skupin nepředstavují navzájem zaměnitelné jednotky, jejichž chování pouze plní jisté sociální funkce či role v „systému“. Kultura netvaruje ty, kteří ji ztělesňují, jako forma těsto a společnost nedeterminuje své členy tak jako kotlů tepelný výkon. Lidé si svou kulturu přivlastňují, nereprodukují ji. Stará pravidla uplatňují v nových situacích a při tom tato

pravidla mění; dávají nový smysl starému, vytvářejí nové. Učí se, přizpůsobují, mění, tvoří.

6. *Nezapomínejte, že aktéři mohou být aktéry jenom díky své situovanosti v systémech, které je zároveň zmocňují i omezují.*

Jednající lidé se nevznášejí ve vzduchoprázdnu. Bez své kultury by ani neexistovali, ani by neměli žádnou schopnost. Jsou také svázáni všemožnými omezeními ze strany jiných a ze strany systému významů a moci, v němž myslí a žijí. Kultura a společnost omezují a umožňují zároveň – a někdy umožňují tím, že omezují.

7. *Ať už se snažíte pochopit jakékoli jednání nebo jeho výsledek, vždy počítejte s tím, že se za ním skrývá více poznání.*

Vykladači by rádi dospěli k definitivnímu výkladu. Význam jednání a jeho výsledků (textů, budov, institucí atd.), o které se zajímají, by chtěli stanovit jednou provždy. Někteří se snaží toto přání uskutečnit tím, že odkrývají, jaký význam mělo jednání se svými výsledky pro svého původce. Ale i když odhalíme záměry jiných, vždy je třeba tyto záměry převést do jazyka, který je smysluplný pro vykladače, a jak se mění vykladači, mění se i tento jazyk. Interpretace navíc nemůže končit u záměrů původce. Význam intencionálních entit souvisí také s jejich důležitostí, která vyvstává z interakce mezi nimi a jejich vykladači. Význam sám se tedy v čase mění.

8. *Nepojímejte společnosti jako integrální, navzájem oddělené monády a jiné lidi jen jako příslušníky určité kultury či skupiny. Všímejte si hranic, na nichž se různí lidé navzájem obrušují a mění. Soustřeďte se na mísení všeho druhu. Věnujte pozornost vnitřnímu napětí, odporu, boji, neschopnosti centra ustálit a kontrolovat lidi na periferii. Ve všem hledejte nejednoznačnost, rozpolcenost, rozpornost.*

Kouzlo jasnosti, danosti, řádu je v sociální vědě velkým pokušením. Sociální vědci se někdy snaží odhalit podstatu toho, co zkoumají, a doufají, že je to dovede k pravému pochopení. Zejména se stávají obětí rovnice jedna kultura = jedna společnost = jeden soubor konstitutivních významů, tedy představy společnosti jako „organické jednoty“. Tato představa je však mylná. I pro ty navenek nejvíce homogenní společnosti jsou příznačné důležité vnitřní rozdíly (náboženské, pohlavní, třídní, kastovní, etnické atd.). I na ty nejizolovanější společnosti působí cizí vlivy (zejména dnes, v podmínkách globální ekonomiky a kulturní ekumeny).

9. *Bud'te si vědomi role, již ve vašich možnostech hraje minulost.*

Nezapomínejte ale, že také vy děláte z minulosti to, co je.

Minulost není minulostí: žije v přítomnosti, ve zdrojích, které svým nositelům skýtá tradice, v následcích, které dozívají ještě dlouho po původní události, v myslí sebe-vědomých bytostí, které chtějí poznat, kdo jsou, prostřednictvím pochopení toho, odkud přicházejí, a v genetických vysvětleních sociálních vědců a historiků. Minulost se tak mění spolu s přítomností. Ani přítomnost není pouhou přítomností: každé jednání, má-li být vůbec jedním, předjímá očekávaný výsledek a ohlíží se zpět k tomu, co mu předcházelo, aby v tom našlo motivaci. Přítomnost tedy v sobě obsahuje minulost a budoucnost.

10. *Všimněte si historické a kulturní zakotvenosti sociálněvědného poznání. Počítejte s tím, že naše dnešní znalosti zastarají v důsledku konceptuálních i jiných změn v našem životě i v životě těch, které studujeme.*

Jiným velkým pokušením sociální vědy je aspirace na univerzálnost, stejnost a opakování. Za úspěšné vysvětlení se v tomto ohledu pokládá odhalení neustále se opakujících kauzálních vzorců, obecných zákonů, základních pro lidstvo jako celek (tak trochu na způsob zákonů nebeské mechaniky). Jenomže generalizace o intencionálně popsanych intencionálních jevech mají nutně historickou povahu a obecné zákony lidského chování, které lze objevit, budou nevyhnutelně tak abstraktní, že na většinu z toho, co chce sociální věda vědět, se jimi nebude dát odpovědět.

11. *Neskrývejte se za iluzorní fasádu neutrality, abyste sebe nebo jiné přesvědčili o své objektivitě. Hlaste se k intelektuální výbavě, již si do studia jiných přinášíte; dávejte si pozor na to, jak měníte ty, s nimiž jste v interakci, a své hodnocení toho, co dělají jiní, uvádějte explicitně. Vždy to ale dělejte v souladu s co nejpečlivěji zjištěnými fakty a s odpovědností vůči těm, pro které a o nichž píšete. Vyhledávejte kritiku.*

Objektivita vědy se zpravidla definovala jako odstup vědců od studovaného jevu – odstup fyzický, který má zamezit rušivému zasahování do jeho průběhu; citový a hodnotový, který má zajistit neutrálnost, a intelektuální, který má odstranit předsudky. Tato koncepce objektivitě je už však zastaralá. Nemůže proběhnout žádné sociálněvědné zkoumání, které by nevyužívalo předchozích pojmových prostředků; každý etnografický výzkum znamená interakci pozorovatelů a pozorovaných a jejich vzájemné ovlivnění;

neutralita může často vyloučit kritické soudy, které jsou pro pochopení jiných nezbytné. Objektivita vyžaduje poctivost a odpovědnost, nikoli neutralitu; je to způsob vedení zkoumání, nikoli zrcadlení Reality, jaká je.

12. *Přijímat a oslavovat rozdílnost nestačí. Aktivně se s jinými střetávejte.*

Zastánci multikulturalismu často tvrdí, že vědecké zkoumání jiných povede k účtě k těm, kdo jsou odlišní – k uznání integrity cizího způsobu života a oslavě jeho rozdílnosti. To je ale příliš statický a otažitý postoj. Za prvé, odlišnosti mezi „my“ a „oni“ jsou zaměnitelné, relativní a dynamické. Za druhé, nelze přijmout všechno, co jiní dělají (stejně jako nelze akceptovat všechno, co děláme „my“). Porozumění někdy vyžaduje, abychom je či sebe hodnotili kriticky. A to, co od nich získáváme, by se nemělo omezovat na pouhé „uznání“: když jiným začínáme rozumět, otevíráme si možnost něco se o nich a o sobě dozvědět, ptát se a půjčovat si, spojovat se s nimi a nakonec měnit a rozšiřovat obzory sobě i jim.

Uznání, souhlas, shoda – nic z toho není cílem. Cílem sociální vědy chápané z multikulturní perspektivy je interakce a růst.

Další četba

Tuto kapitolu v důležitém ohledu inspiroval Kegan (1982).

Antidualistická, dialektická pozice doporučená v této kapitole vychází z Deweyho (viz Dewey, 1938 a Bernstein, 1966) a také z Hegela (viz Hegel, 1977 a Taylor, 1975). Viz též Bernstein (1971), Putnam (1978, 1981 a 1992, část II) a Rorty (1991). Psychické dimenze a požadavky nezbytné pro dialektické myšlení uvádí Basseches (1984). Na ekonomické plánování to zajímavě aplikuje Senge (1990). Rich (1979) nabízí provokativní feministickou rekonstrukci výchovy a racionality v interakcionistickém, dialektickém duchu.

Dalším zdrojem nedualistického myšlení je poststrukturalismus věnující se dekonstrukci binárních protikladů, které nahrazuje otevřenými poli „kontroverze“. Viz Lyotard (1984), Derrida (1973a, 1973b, 1981), Rosenau (1992) a Seidman (1994).

K diskusi o multikulturalismu viz eseje sebrané v Lemert (1993, zvláště část V) a Goldberg (1994). Viz též Said (1978 a 1993), Appiah (1992), Anzaldúa (1987), West (1993), Weeks (1991) a eseje sebrané v Fuss (1991)

a Ferguson, Gever, Minh-ha a West (1990).

O nebezpečích multikulturalismu pojednává Schlesinger (1992) a skvělým způsobem pak Finkielkraut (1995).

Politickým významem rozdílnosti se zabývají Taylor (1992), Young (1990), Benhabib (1992) a Walzer (1992 a 1994).

MacIntyre (1982) rozebírá hraniční status lidí ve dvou soupeřících lingvistických komunitách, problémy překladu a možné způsoby řešení těchto problémů.

S interakcionistickým přístupem se lze setkat v různých sociálních vědách. Klasickým pokusem popsat genderové rozdíly v morálním myšlení tak, aby byly plně doceněny, a přitom překročeny, je Gilligan (1982). (Za zmínku stojí, že tato práce se vždy nechápe tímto způsobem a že někteří v ní vidí návrh alternativy, která je úplně jiná než dominantní maskulinní způsob morálního myšlení. Myslím, že jde o dualistický výklad nedualistického díla.) K interakcionistickému přístupu velmi inklinují práce antropologa Marshalla Sahlins (1985 a 1995). Sahlins studuje, jak se konceptuální schémata a sociální praktiky jednoho lidu mění s novými setkáními, zejména s příchodem koloniální moci. Goehr (1999) interakcionistický způsob myšlení zajímavě aplikuje na zkušenost s exilem, zejména skladatelů nucených emigrovat za druhé světové války. K dekonstrukci kategorie „žena“ viz Butler (1990). Strategii, již uplatňuje Butlerová – otevírání, zpochybňování a vyvracení tradičních kategorií ve snaze najít nové možnosti forem aktivity, vztahů a identity –, pokládám za sociální analýzu provedenou v rámci interakcionistické perspektivy.

BIBLIOGRAFIE

- Abouafia, Mitchell, 1986, *The Mediating Self. Mead, Sartre and Self-Determination*, Yale University Press, New Haven, Connecticut.
- Alexander, J. a Seidman, S. (ed.), 1990, *Culture and Society. Contemporary Debates*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Althusser, Louis, 1970, *For Marx*, přel. Ben Brewster, Vintage Books, Random House, New York. Franc. orig. *Pour Marx*, 1965.
- Anscombe, G. E. M., 1957, *Intention*, Blackwell, Oxford.
- Anzaldua, Gloria, 1987, *Borderlands/La Frontera. The New Mestiza*, Spinsters/Aunt Lute, San Francisco.
- Appiah, Kwame Anthony, 1992, *In My Father's House. Africa in the Philosophy of Culture*, Oxford University Press, Oxford.
- Ashmore, Malcolm, 1989, *The Reflexive Thesis*, University of Chicago Press, Chicago.
- Aune, Bruce, 1977, *Reason and Action*, D. Reidel Publishing Company, Dordrecht.
- Bailey, F. G., 1969, *Stratagems and Spoils*, Blackwell, Oxford.
- Barnes, Annette, 1989, *On Interpretation*, Blackwell, Oxford.
- Barta, Roger, 1994, *Wild Men in the Looking Glass*, University of Michigan Press, Ann Arbor, Michigan.
- Barth, Frederik, 1959, *Political Leadership among the Swat Pathans*, Athlone Press, London.
- Basseches, Michael, 1984, *Dialectical Thinking*, Ablex Publishing Corporation, Norwood, New Jersey.
- Bauman, Zygmunt, 1976, *Towards a Critical Sociology*, Routledge and Kegan Paul, London.
- Beattie, John, 1964, *Other Cultures*, The Free Press, New York.
- Becker, Ernest, 1973, *The Denial of Death*, The Free Press, New York.
- Becker, Gary, 1976, *The Economic Approach to Human Behaviour*, University of Chicago Press, Chicago.
- Beer, Samuel, 1965, *Modern British Politics*, Faber and Faber, London.

Benhabib, Seyla, 1992, *Situating the Self. Gender, Community, and Postmodernism in Contemporary Ethics*, Routledge, London.

Bernstein, Richard, 1966, *John Dewey*, Washington Square Press, New York.

———, 1971, *Praxis and Action. Contemporary Philosophies of Human Activity*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia.

———, 1976, *The Restructuring of Social and Political Theory*, Harcourt Brace Jovanovich, New York a London.

———, 1983, *Beyond Objectivism and Relativism*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia.

Best, Stephen a Kelner, Douglas, 1991, *Postmodern Theory*, The Guilford Press, New York.

Bevir, Mark, 1994, „Objectivity in History“, *History and Theory*, roč. 33, č. 3, str. 328–344.

Bhabha, Homi K., 1994, *The Location of Culture*, Routledge, London.

Bhaskar, Roy, 1978, *A Realist Theory of Science*, druhé vyd. Harvester Press, Hassocks, Sussex.

Blau, Peter, 1964, *Exchange and Power in Social Life*, Wiley and Sons, New York.

Bloom, Alan, 1987, *The Closing of the American Mind*, Simon and Schuster, New York.

Bohman, James, 1991, *New Philosophy of Social Science*, MIT Press, Cambridge, Mass.

Borger, Robert a Cioffi, Frank, 1970, *Explanation in the Behavioural Sciences*, Cambridge University Press, Cambridge.

Brown, Norman O., 1959, *Life Against Death*, Wesleyan University Press, Middletown, Connecticut.

Bryant, C. G. A. a Jarry, D., 1991, *Giddens' Theory of Structuration. A Critical Appraisal*, Routledge, London.

Burge, Tyler, 1979, „Individualism and the Mental“. V P. French, T. Euhling a H. Wettstein, 1979, *Studies in Epistemology*, Midwest Studies in Philosophy, sv. 4., University of Minnesota Press, Minneapolis.

———, 1986, „Individualism and Psychology“, *Philosophical Review*, roč. 95, č. 1, str. 3–45.

Burke, Kenneth, 1957, *The Philosophy of Literary Form*, Vintage Press, New York.

Butler, Judith, 1990, *Gender Trouble. Feminism and the Subversion of Identity*, Routledge, New York.

Carr, David, 1986, *Time, Narrative, and History*, Indiana University Press, Bloomington, Indiana.

Clifford, James, 1988, *Predicament of Culture*, Harvard University Press, Cambridge, Mass.

Clifford, James a Marcus, George (ed.), 1986, *Writing Cultures. The Poetics and Politics of Ethnography*, University of California Press, Berkeley.

Colingwood, R. G., 1961 (1946), *The Idea of History*, The Clarendon Press, Oxford.

Cowel, F. R., 1962, *Cicero and the Roman Republic*, Penguin Press, Baltimore, Maryland.

Danto, Arthur C., 1973, *Analytical Philosophy of Action*, Cambridge University Press, Cambridge.

———, 1985, *Narration and Knowledge*, Columbia University Press, New York.

Davidson, Donald, 1963, „Actions, Reasons, and Causes“, *Journal of Philosophy*, roč. 60. Přetištěno v Donald Davidson, 1986, *Actions and Events*, Oxford University Press, Oxford.

———, 1967, Causal Relations, *Journal of Philosophy*, roč. 64. Přetištěno v Donald Davidson, 1986, *Actions and Events*, Oxford University Press, Oxford.

———, 1970, „Mental Events“. V L. Foster a J. Swanson (ed.), *Experience and Theory*, University of Massachusetts Press, Amherst, str. 79–101. Přetištěno v Donald Davidson, 1986, *Actions and Events*, Oxford University Press, Oxford.

———, 1973, „Radical Interpretation“, *Dialectica*, roč. 27. Přetištěno v Donald Davidson, 1986, *Inquiries Into Truth and Interpretation*, Oxford University Press, Oxford.

———, 1974, On the Very Idea of a Conceptual Scheme, *The Proceedings and Addresses of the American Philosophical Association*, roč. 47. Přetištěno v Donald Davidson, 1986, *Inquiries Into Truth and Interpretation*, Oxford University Press, Oxford.

———, 1982, Paradoxes of Irrationality. V James Hopkins (ed.), *Philosophical Essays on Freud*, Cambridge University Press, Cambridge.

———, 1986a, *Inquiries Into Truth and Interpretation*, Oxford University Press, Oxford.

- , 1986b, *Actions and Events*, Oxford University Press, Oxford.
- Dennett, Daniel, 1971, „Intentional Systems“, *Journal of Philosophy*, roč. 68.
- , 1991, *Consciousness Explained*, Little, Brown and Company, Boston.
- Derrida, Jacques, 1973a, „Structure, Sign, and Play in the Discourse of the Human Sciences“. Přetištěno v Jacques Derrida, 1973, *Writing and Difference*, University of Chicago Press, Chicago. Franc. orig. „La structure, le signe et le jeu dans le discours des sciences humaines“, v *L'Écriture et la Différence*, 1967. (Český překlad: „Struktura, znak a hra v diskursu věd o člověku“, v *Texty k dekonstrukci*, přel. Miroslav Petříček, Archa, Bratislava 1993, s. 177–195.)
- , 1973b, *Speech and Phenomena*, Northwestern University Press, Evanston, Ill. Franc. orig. *La voix et le phénomène*, 1967.
- , 1981, *Positions*, University of Chicago Press, Chicago. Franc. orig. *Positions*, 1972.
- Devitt, Michael, 1991, *Realism and Truth*; druhé vyd. Oxford University Press, Oxford.
- Devor, Holly, 1989, *Gender Bending. Confronting the Limits of Duality*, Indiana University Press, Bloomington, Indiana.
- Dewey, John, 1925, *Experience and Nature*, Open Court, LaSalle, Ill.
- , 1929, *The Quest for Certainty*, G. P. Putnam's Sons (Capricorn Books), New York.
- , 1938, *Logic: The Theory of Inquiry*, Henry Holt and Company, New York.
- Doi, Takeo, 1980, *The Anatomy of Dependence*, Kodansha International Ltd., Tokyo, New York a San Francisco.
- Douglas, Jack, 1967, *The Social Meaning of Suicide*, Princeton University Press, Princeton.
- Downs, Anthony, 1957, *An Economic Theory of Democracy*, Harper and Row, New York.
- Dray, William, 1957, *Laws and Explanation in History*, Oxford University Press, Oxford.
- , 1993, *Philosophy of History*, Prentice Hall, Englewood Cliffs, NJ.

- Dreyfus, Hubert L. a Rabinow, Paul, 1982, *Michel Foucault. Beyond Structuralism and Hermeneutics*, University of Chicago Press, Chicago.
- Dumont, Jean-Paul, 1978, *The Headman and I: Ambiguity and Ambivalence in the Fieldworking Experience*, University of Texas Press, Austin.
- Durkheim, Émile, 1938, *The Rules of the Sociological Method*, přel. Sarah Solovayová a John Mueller, The Free Press, New York. Franc. orig. *Les Règles de la méthode sociologique*, 1893. (Český překlad: *Pravidla sociologické metody*, přel. Ferdinand Kratina, Orbis, Praha 1926.)
- , 1951, *Suicide*, přel. J. A. Spaulding a G. Simpson, The Free Press, Glencoe, Ill. Franc. orig. *Le Suicide*, 1897.
- Eagleton, Terry, 1983, *Literary Theory*, University of Minnesota Press, Minneapolis.
- Easton, David, 1965, *A System Theory of Political Life*, John Wiley and Sons, New York.
- Elster, Jon (ed.), 1986, *Rational Choice*, Blackwell Publishers.
- , 1989, *Nuts and Bolts*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Evans-Pritchard, E. E., 1940, *The Nuer*, Oxford University Press, Oxford.
- Fabian, Johannes, 1971, „Language, History, and Anthropology“, *Philosophy of the Social Sciences*, roč. 1, str. 19–47.
- Fay, Brian, 1975, *Social Theory and Political Practice*, Allen and Unwin, London.
- , 1983, „General Laws and Explaining Human Behavior“. V D. Sabia a J. Wallulis (ed.), 1983, *Changing Social Science*, State University of New York Press, New York. Přetištěno v Michael Martin a Lee McIntyre (ed.), 1994, *Readings in the Philosophy of Social Science*, MIT Press, Cambridge, Mass.
- , 1987, *Critical Social Science*, Polity Press, Oxford a Cornell University Press, New York.
- Fay, Brian a Moon, J. Donald, 1977, What Would an Adequate Philosophy of Social Science Look Like?, *Philosophy of Social Science*, roč. 7, str. 209–227. Přetištěno v Michael Martin a Lee McIntyre (ed.), 1994, *Readings in the Philosophy of Social Science*, MIT Press, Cambridge, Mass.

- Ferguson, R., Gever, M., Minh-ha, T a West, C. (ed.), 1990, *Out There: Marginalization and Contemporary Cultures*, MIT Press, Cambridge, Mass.
- Fingarette, Herbert, 1969, *Self-Deception*, Routledge and Kegan Paul, London.
- Finkielkraut, Alain, 1995, *The Defeat of the Mind*, přel. Judith Friedlanderová, Columbia University Press, New York. Franc. orig. *La défaite de la pensée*, 1987. (Český překlad: *Destrukce myšlení*, přel. V. Jochmann, Atlantis, Brno 1993.)
- Fish, Stanley, 1980, *Is There a Text in This Class?*, Harvard University Press, Cambridge, Mass.
- Foucault, Michel, 1977, *Discipline and Punish*, přel. Ann Sheridanová, Random House, New York. Franc. orig. *Surveiller et punir*, 1975. (Český překlad: *Dohlížet a trestat*, přel. Čestmír Pelikán, Dauphin, Praha 2000.)
- , 1978, *The History of Sexuality, sv. 1*, přel. Robert Hurley, Random House, New York. Franc. orig. *Histoire de la sexualité – La volonté de savoir*, 1976. (Český překlad: *Dějiny sexuality I, Vůle k věděni*, přel. Čestmír Pelikán, Herrmann & synové, Praha 1999.)
- , 1981, *Power/Knowledge: selected interviews and other writings, 1972–1977*, ed. Clin Gordon, Pantheon, New York.
- Frankfurt, Henri, 1971, Freedom of the Will and the Concept of a Person, *Journal of Philosophy*, roč. 67, č. 1, str. 5–20.
- Freire, Paulo, 1972, *Pedagogy of the Oppressed*, Herder and Herder, New York.
- Friedman, James, 1986, *Game Theory with Applications to Economics*, Oxford University Press, Oxford.
- Fuss, Diana (ed.), 1991, *Inside/Out: Lesbian Theories, Gay Theories*, Routledge, New York.
- Gadamer, Hans-Georg, 1992, *Truth and Method*, Crossroad, New York. Něm. orig. *Wahrheit und Methode*, 1960.
- Gasking, D., 1955, „Causation and Recipes“, *Mind*, roč. 54.
- Geertz, Clifford, 1972, „Deep Play. Notes on the Balinese Cockfight“, *Daedalus*, roč. 101, str. 1–37. Přetištěno v Clifford Geertz, 1973, *The Interpretation of Cultures*, Basic Books, New York.
- , 1973a, „Thick Description“. V Clifford Geertz, 1973, *The Interpretation of Cultures*, Basic Books, New York.
- , 1973b, *The Interpretation of Cultures*, Basic Books, New York. (Český překlad: *Interpretace kultur*, přel. H. Červinková, V. Hubinger a H. Humlíčková, Sociologické nakladatelství, Praha 2000.)
- , 1983, *Local Knowledge*, Basic Books, New York.
- Gellner, Ernest, 1973, *Cause and Meaning in the Social Sciences*, Routledge and Kegan Paul.
- George, R. de a George, F. de (ed.), 1972, *The Structuralists. From Marx to Lévi-Strauss*, Anchor Publishing Company, Landover Hills, Maryland.
- Geuss, Raymond, 1981, *The Idea of a Critical Theory*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Giddens, Anthony, 1976, *New Rules of Sociological Method*, Basic Books, New York.
- , 1979, *Central Problems in Social Analysis. Action, Structure, and Contradiction in Social Analysis*, University of California Press, Berkeley.
- , 1991, „Structuration Theory. Past, Present, and Future“. V C. G. A. Bryant a D. Jary, 1991, *Giddens' Theory of Structuration. A Critical Appraisal*, Routledge, London.
- , 1992, *The Transformation of Intimacy*, Stanford University Press, Palo Alto, Calif.
- Gilligan, Carol, 1982, *In A Different Voice*, Harvard University Press, Cambridge, Mass. (Český překlad: *Jiným hlasem*, přel. Eva Klimentová, Portál, Praha 2001.)
- Ginet, Carl, 1990, *On Action*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Goehr, Lydia, 1999, „The Double Life of Music and Musicians in Exile“. V R. Brinkmann a C. Wolff (ed.), *Driven into paradise: the musical migration from Nazi Germany to the United States*, University of California Press, Berkeley, Calif.
- Goldberg, David Theo (ed.), 1994, *Multiculturalism. A Critical Reader*, Blackwell, Oxford.
- Goldman, Alvin, 1970, *A Theory of Human Action*, Prentice Hall, Englewood Cliffs, NJ.
- Gramsci, Antonio, 1971, *Selections from the Prison Notebooks*. Vybírali, přeložili a redakčně zpracovali Quinton Hoare a Geoffrey Nowell Smith, International Publishers, New York, Lawrence & Wishart, London. Italský orig. *Quaderni del carcere*, Giulio

Einaudi editore, Torino 1975. (Český výbor: *Sešity z vězení*, Československý spisovatel, Praha 1959.)

Grandy, Richard, 1973, „Reference, Meaning, and Belief“, *Journal of Philosophy*, roč. 70.

Grice, Paul, 1957, „Meaning“, *Philosophical Review*, roč. 66, str. 377–388.

Griffin, John Howard, 1961, *Black Like Me*, Houghton Mifflin, Boston.

Grossberg, Lawrence (ed.), 1992, *Cultural Studies*, Routledge, London.

Habermas, Jürgen, 1971, *Knowledge and Human Interests*, Beacon Press, Boston. Něm. orig. *Erkenntnis und Interesse*, 1968.

———, 1975, *Legitimation Crisis*, Beacon Press, Boston. Něm. orig. *Legitimationsprobleme im Spätkapitalismus*, 1973.

———, 1979, *Communication and the Evolution of Society*, Beacon Press, Boston.

———, 1988, *On the Logic of the Social Sciences*, MIT Press, Cambridge, Mass. Něm. orig. *Zur Logik der Sozialwissenschaften*, 1970.

Hall, Stuart (ed.), 1980, *Culture, Media, Language*, Hutchinson-CCCS, London.

Hampshire, Stuart, 1970, *Thought and Action*, Chatto and Windus, London.

Haraway, Donna, 1991, *Simians, Cyborgs, and Women*, Routledge, New York.

Hardin, Russell, 1995, *Once For All. The Logic of Group Conflict*, Princeton University Press, Princeton.

Harding, Sandra, 1986, *The Science Question in Feminism*, Cornell University Press, Ithaca, New York.

———, 1991, *Whose Science? Whose Knowledge?*, Cornell University Press, Ithaca, New York.

Hark, Michael Ter, 1994, *Beyond the Inner and the Outer: Wittgenstein's Philosophy of Psychology*, Synthese Library 214, Kluwer, Dordrecht.

Harré, Rom, 1970, *The Principles of Scientific Thinking*, MacMillan, London.

Harré, Rom a Secor, Paul, 1972, *The Explanation of Social Behaviour*, Blackwell, Oxford.

Haskell, Thomas, 1990, „Objectivity Is Not Neutrality“, *History and Theory*, roč. 29, č. 2 (květen), str. 129–157.

Hayek, Frederick von, 1949, *Individualismus and Economic Order*, Routledge and Kegan Paul, London.

Hegel, G. W. F., 1956, *The Philosophy of History*, přel. J. Sibree, Dover, New York. Něm. orig. *Vorlesungen über die Philosophie der Geschichte*, 1822–1831.

———, 1977, *The Phenomenology of Spirit*, přel. A. V. Miller, Oxford University Press, Oxford. Něm. orig. *Phänomenologie des Geistes*, 1807. (Český překlad: Fenomenologie ducha, přel. Jan Patočka, Nakladatelství ČSAV, Praha 1960.)

Heidegger, Martin, 1962 (1927), *Being and Time*, přel. John Macquarrie a Edward Robinson, Harper and Row, New York. Něm. orig. *Sein und Zeit*, 1941. (Český překlad: *Bytí a čas*, přel. Ivan Chvatík, Pavel Kouba, Miroslav Petříček jr. a Jiří Němec, OIKOYMENH, Praha 1996.)

Held, David, 1980, *Introduction to Critical Theory*, University of California Press, Berkeley.

Held, David a Thompson, J. B., 1989, *Social Theory of Modern Societies. Anthony Giddens and his Critics*, Cambridge University Press, Cambridge.

Hempel, Carl, 1965, *Aspects of Scientific Explanation*, The Free Press, New York.

Henderson, David K., 1993, *Interpretation and Explanation in the Human Sciences*, State University of New York Press, Albany, New York.

Hiley, David R., Bohman, James F. a Shusterman, Richard (ed.), 1991, *The Interpretive Turn*, Cornell University Press, Ithaca, New York.

Hirsch, E. D., 1967, *Validity in Interpretation*, Yale University Press, New Haven, Connecticut.

Hobbes, Thomas, 1839, *The English Works of Thomas Hobbes*, ed. Thomas Molesworth, J. Bohn, London. (Český výbor z Hobbesových prací: *Výbor z díla*, přel. Vojtěch Balík, Svoboda, Praha 1988.)

Hodges, H. A., 1969, *Wilhelm Dilthey. An Introduction*, Routledge, Kegan Paul, London.

Hollis, M. a Lukes, S. (ed.), 1986, *Rationality and Relativism*, MIT Press, Cambridge, Mass.

Homans, George, 1967, *The Nature of Social Science*, Harcourt, Brace, and World, New York.

Hookway, Christopher a Pettit, Paul (ed.), 1978, *Action and Interpretation*, Cambridge University Press, Cambridge.

Horkheimer, Max, 1937, Traditional and Critical Theory. Něm. orig. „Traditionelle und kritische Theorie“ 1937. Přetištěno v Max Horkheimer, 1972, *Critical Theory*, Herder and Herder, New York.

Howard, Roy J., 1982, *Three Faces of Hermeneutics*, University of California Press, Berkeley, Calif.

Hoy, David, 1982, *The Critical Circle*, University of California Press, Berkeley, Calif.

———, 1991, „Is Hermeneutics Ethnocentric?“ V David R. Hiley, James F. Bohman a Richard Shusterman (ed.), 1991, *The Interpretive Turn*, Cornell University Press, Ithaca, New York.

Hume, David, 1969 (1739), *A Treatise on Human Nature*. Přetištěno z původního vydání. Redakce L. A. Selby-Bigge, Oxford University Press, Oxford.

Cherniak, Christopher, 1986, *Minimal Rationality*, MIT Press, Cambridge, Mass.

Chomsky, Noam, 1965, *Aspects of a Theory of Syntax*, MIT Press, Cambridge, Mass.

Ingils, Fred, 1994, *Cultural Studies*, Blackwell, Oxford.

James, Susan, 1984, *The Content of Social Explanation*, Cambridge University Press, Cambridge.

Jarvie, I. C., 1972, *Concepts and Society*, Routledge and Kegan Paul, London.

Jenks, Chris, 1993, *Culture*, Routledge, London.

Johnston, Paul, 1993, *Wittgenstein. Re-thinking the Inner*, Routledge, London.

Keat, Russell a Urrey, John, 1975, *Social Theory as Science*, Routledge and Kegan Paul, London.

Kegan, Robert, 1982, *The Evolving Self*, Harvard University Press, Cambridge, Mass.

Keiser, Lincoln, 1991, *Friend By Day, Enemy By Night. Organized Vengeance in a Khistani Community*, Holt, Rinehart, and Winston, Fort Worth, Texas.

Kenny, Anthony, 1963, *Action, Emotion and Will*, Routledge and Kegan Paul, London.

Kermode, Frank, 1968, *The Sense of an Ending*, Oxford University Press, Oxford.

Korner, Stephan, 1970, *Categorial Frameworks*, Blackwell, Oxford.

Koselleck, Reinhardt, 1985, *Futures Past*, MIT Press, Cambridge, Mass.

———, 1988, *Critique and Crisis*, MIT Press, Cambridge, Mass.

Krausz, Michael (ed.), 1989, *Relativism. Interpretation and Confrontation*, Notre Dame University Press, South Bend, Indiana.

Krausz, M. a Meiland, J. (ed.), 1982, *Relativism: Cognitive and Moral*, Notre Dame University Press, South Bend, Indiana.

Kripke, Saul, 1971, „Naming and Necessity“. V D. Davidson a G. Harman (ed.), 1971, *Semantics of Natural Language*, Reidel, Dordrecht.

———, 1982, *Wittgenstein on Rules and Private Language*, Harvard University Press, Cambridge, Mass.

Kuhn, Thomas, 1970, *The Structure of Scientific Revolutions*, druhé vyd., Chicago University Press, Chicago. (Český překlad: *Struktura vědeckých revolucí*, přel. Tomáš Jeníček, OIKOYMENH, Praha 1997.)

———, 1977, „Second Thoughts on Paradigms“. V Thomas Kuhn, 1977, *The Essential Tension*, Chicago University Press, Chicago.

Lacan, Jacques, 1977, *Jacques Lacan, Ecrits: A Selection*, přel. Alan Sheridan, W. W. Norton and Company, New York. Franc. orig. *Écrits*, 1966.

Laing, R. D., 1960, *The Divided Self*, Tavistock Press, London.

Lakatos, Imre, 1970, Falsification and the Methodology of Scientific Research Programmes. V I. Lakatos a A. Musgrave (ed.), 1970, *Criticism and the Growth of Knowledge*, Cambridge University Press, Cambridge.

Lakatos, I. a Musgrave, A. (ed.), 1970, *Criticism and the Growth of Knowledge*, Cambridge University Press, Cambridge.

Laudan, Larry, 1990, *Science and Relativism*, University of Chicago Press, Chicago.

Lee, D. John (ed.), 1994, *Life Before Story. Autobiography from a Narrative Perspective*, Praeger, New York.

- Lemert, Charles (ed.), 1993, *Social Theory. The Multicultural and Classic Readings*, Westview Press, Boulder, Colorado.
- Lepore, Ernest (ed.), 1987, *Truth and Interpretation: Perspectives on the Philosophy of Donald Davidson*, Blackwell, Oxford.
- Lévi-Strauss, Claude, 1967, *Structural Anthropology*, Anchor Books, Garden City, New York. Franc. orig. *Anthropologie structurale*, 1958 a 1974.
- , 1970, *The Savage Mind*, University of Chicago Press, Chicago. Franc. orig. *La Pensée sauvage*, 1962. (Český překlad: *Mýšlení přírodních národů*, přel. Jiří Pechar; Dauphin, Praha 1996.)
- Lévy-Bruhl, Lucien, 1931, *La mentalité primitive* (Herbert Spencer Lecture), Oxford University Press, Oxford. Franc. orig. 1922. (Český překlad: *Mýšlení člověka primitivního*, přel. Jindřich Vacek, Argo, Praha 1999.)
- Linbloom, Charles, 1990, *Inquiry and Change*, Yale University Press, New Haven, Connecticut.
- Little, Dan, 1991, *Varieties of Social Explanation*, Westview Press, Boulder, Colorado.
- Lloyd, Genevieve, 1993, *Being in Time. Selves and Narrators in Philosophy and Literature*, Routledge, New York a London.
- Longino, Helen, 1990, *Science as Social Knowledge. Values and Objectivity in Scientific Inquiry*, Princeton University Press, Princeton.
- Louch, A. R., 1966, *Explanation and Human Action*, Blackwell, Oxford.
- Luce, R. Duncan a Raiffa, Howard, 1957, *Games and Decisions*, Wiley, New York.
- Lukes, Steven, 1970, „Some Problems About Rationality“. V Bryan Nilson (ed.), 1979, *Rationality*, Blackwell, Oxford.
- , 1982, „Relativism in Its Place“. V M. Hollis a S. Lukes (ed.), 1986, *Rationality and Relativism*, MIT Press, Cambridge, Mass.
- Lyotard, Jean-François, 1984, *The Postmodern Condition. A Report on Knowledge*, přel. G. Bennington a B. Massumi, University of Minnesota Press, Minneapolis. Franc. orig. *La condition post-moderne*, 1979. (Český překlad: *Postmoderní situace*, v *O post-modernismu*, přel. Jiří Pechar, Filosofia, Praha 1993.)

- MacIntyre, Alasdair, 1971, *Against the Self-Images of the Age*, Duckworth.
- , 1972, Predictability and Explanation in Social Science, *Philosophic Exchange*, roč. 1 (léto).
- , 1981, *After Virtue*, Notre Dame University Press, South Bend, Indiana.
- , 1989, „Relativism, Power, and Philosophy“. V Michael Krausz (ed.), 1989, *Relativism. Interpretation and Confrontation*, Notre Dame University Press, Notre Dame, Indiana.
- McIntyre, Lee, 1993, „Complexity and Social Scientific Laws“, *Synthese*, roč. 97.
- , 1996, *Laws and Explanation in the Social Sciences*, Westview Press, Boulder, Colorado.
- McNeill, William H., 1995, „The Changing Shape of World History“, *History and Theory*, roč. 34, č. 2.
- Mahajan, Gurpreet, 1992, *Explanation and Understanding in the Human Sciences*, Oxford University Press, Oxford.
- Malinowski, Bronislaw, 1944, *A Scientific Theory of Culture*, University of North Carolina Press, Chapel Hill.
- Mandelbaum, Maurice, 1938, *The Problem of Historical Knowledge*, Liveright Publishing Company, New York.
- Mannheim, Karl, 1956, „Historismus“, přel. P. Kecskemeti. Přetištěno v *Essays on the Sociology of Knowledge*, Routledge and Kegan Paul, London.
- Marcus, George a Fischer, Michael (ed.), 1986, *Anthropology as Cultural Critique. An Experimental Moment in the Human Sciences*, University of Chicago Press, Chicago.
- Marcuse, Herbert, 1964, *One Dimensional Man*, Beacon Press, Boston. (Český překlad: *Jednorozměrný člověk*, přel. Miroslav Rýdl, Naše vojsko, Praha 1991.)
- Marx, Karl, 1845, „A Contribution to the Critique of Hegel's ‚Philosophy of Right‘, An Introduction“. V Joseph O'Malley, 1970, *Karl Marx's Critique of Hegel's ‚Philosophy of Right‘*, Cambridge University Press, Cambridge. Něm. orig. „Aus der Kritik der Hegelschen Rechtsphilosophie“, 1844. (Český překlad: „Úvod ke kritice Hegelovy filosofie práva“ v K. Marx, B. Engels, *Spisy*, sv. 1, přel. Bohumil Franěk a Jaroslav Bílý, SNPL, Praha 1956.)

- , 1977 (1851), *The Eighteenth Brumaire*. V Karl Marx. *Selected Writings*, ed. David McClellan, Oxford University Press, Oxford. Něm. orig. *Der Achtzehnte Brumaire des Louis Bonaparte*, 2. vyd. 1869. (Český překlad: *Osmnáctý brumaire Ludvíka Bonaparta*, přel. L. Štoll, v K. Marx, B. Engels, *Vybrané spisy*, sv. 1, Svoboda, Praha 1950.)
- Masterman, Margaret, 1970, *The Nature of a Paradigm*. V I. Lakatos a A. Musgrave (ed.), 1970, *Criticism and the Growth of Knowledge*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Meinecke, Friedrich, 1972, *Historism: The Rise of a New Historical Outlook*, přel. J. E. Anderson, Routledge and Kegan Paul, London. Něm. orig. *Die Entstehung des Historismus*, 1936.
- Melden, A. I., 1961, *Free Action*; Routledge and Kegan Paul, London.
- Mele, Alfred R., 1992, *Springs of Action*, Oxford University Press, Oxford.
- Merton, Robert K., 1957, *Social Theory and Social Structure*, The Free Press, Glencoe, Illinois. (Český výbor z Mertonových prací: Robert K. Merton, *Studie ze sociologické teorie*, přel. Jana Ogrocká, Sociologické nakladatelství, Praha 2000.)
- Mill, John Stuart, 1843, *A System of Logic*, Longmans, London.
- Miller, David, 1972, „Back to Aristotle?“, *British Journal of the Philosophy of Science*, roč. 23, str. 69–78.
- Millikan, Ruth Garrett, 1984, *Language, Thought, and Other Biological Categories*, MIT Press, Cambridge, Mass.
- Mink, Louis, 1987, *Historical Understanding*, ed. E. Golob, B. Fay a R. Vann, Cornell University Press, Ithaca, New York.
- Mischel, Theodore (ed.), 1974, *Understanding Other Persons*, Blackwell, Oxford.
- (ed.), 1977, *The Self*, Blackwell, Oxford.
- Mitchell, W. J. T. (ed.), 1981, *On Narrative*, University of Chicago Press, Chicago.
- Monmonier, Mark, 1995, *Drawing the Line*, Henry Holt and Company, New York.
- Moon, J. Donald, 1975, „The Logic of Political Inquiry“. V Fred I. Greenstein a Nelson W. Polsby (ed.), *The Handbook of Political Science*, sv. 1, Addison-Wesley, Reading, Mass.

- Nagel, Thomas, 1979, *Mortal Questions*, Cambridge University Press, Cambridge.
- , 1986, *The View from Nowhere*, Oxford University Press, Oxford.
- Neumann, John von a Morgenstern, Oskar, 1944, *Theory of Games and Economic Behavior*, Princeton University Press, Princeton.
- Novick, Peter, 1988, *That Noble Dream. The „Objectivity Question“ and the American Historical Profession*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Nozick, Robert, 1981, *Philosophical Explanations*, The Belknap Press of Harvard University, Cambridge, Mass.
- Obeyesekere, Gananath, 1992, *The Apotheosis of Captain Cook. European Mythmaking in the Pacific*, Princeton University Press, Princeton.
- Olafson, Frederic, 1979, *The Dialectic of Action*, University of Chicago Press, Chicago.
- Olson, Mancur, 1965, *The Logic of Collective Action*, Harvard University Press, Cambridge, Mass.
- Outhwaite, W., 1975, *Understanding Social Life. The Method Caled „Verstehen“*, Allen and Unwin, London.
- Parfit, Derek, 1984, *Reason and Persons*, Oxford University Press, Oxford.
- Parsons, Talcott, 1951, *The Social System*, The Free Press, Glencoe, Ill.
- Pears, David, 1984, *Motivated Irrationally*, The Clarendon Press, Oxford.
- Petit, Phillip, 1977, *The Concept of Structuralism*, University of California Press, Berkeley, Calif.
- Piaget, Jean, 1970, *Genetic Epistemology*, W. W. Norton Company, New York. Franc. orig. *Introduction à l'épistémologie génétique*, 1950.
- Pitkin, Hannah Fenichel, 1972, *Wittgenstein and Justice*, University of California Press, Berkeley, Calif.
- Pocock, J. G. A., 1971, *Politics, Language, and Time. Essays on Political Thought and History*, Atheneum, New York.
- Popper, Karl, 1948, *The Open Society and Its Enemies*, čtvrté vyd., Routledge and Kegan Paul, London. (Český překlad: *Otevřená společnost a její nepřátelé*, 1. díl přel. Miloš Calda, 2. díl přel. Jana Odehnalová, ISE, Praha 1994.)

- , 1957, *The Poverty of Historicism*, Routledge and Kegan Paul, London. (Český překlad: *Bída historicismu*, přel. Jana Odehnalová, ISE, Praha 1994.)
- , 1959, *The Logic of Scientific Discovery*, Harper and Row, New York. (Český překlad: *Logika vědeckého bádání*, přel. Jiří Fiala, OIKOYMENH, Praha 1997.)
- , 1968, *Conjectures and Refutations*, Harper and Row, New York.
- Putnam, Hilary, 1975, „The Meaning of ‘Meaning’“. V Keith Gunderson, 1975, *Language, Mind and Knowledge*. Minnesota Studies in the Philosophy of Science, sv. 7, University of Minnesota Press, Minneapolis. Přetištěno v Hilary Putnam, 1975, *Mind, Language, and Reality. Philosophical Papers Volume 2*, Cambridge University Press, Cambridge.
- , 1978, *Meaning and the Moral Sciences*, Routledge and Kegan Paul, London.
- , 1981, *Reason, Truth, and History*, Cambridge University Press, Cambridge.
- , 1992, *Realism with a Human Face*, Harvard University Press, Cambridge, Mass.
- Quine, W. V. O., 1960, *Word and Object*, Harvard University Press, Cambridge, Mass.
- , 1973, *The Roots of Reference*, Open Court, LaSalle, Ill.
- Rabinow, Paul a Sullivan, William (ed.), 1979, *Interpretive Social Science. A Reader*, University of California Press, Berkeley.
- Radcliffe-Browne, A. R., 1952, *Structure and Function in Primitive Societies*, The Free Press, Glencoe, Ill.
- Rawls, John, 1955, „Two Concepts of Rules“, *Philosophical Review*, roč. 64, str. 3–32.
- Riill, Peter, 1975, *The German Enlightenment and the Rise of Historicism*, University of California Press, Berkeley.
- Rich, Adrienne, 1979, *On Lies, Secrets, and Silence*, W. W. Norton, New York a London.
- Rickman, H. P. (ed.), 1976, *Dilthey, Selected Writings*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Ricoeur, Paul, 1981, *Hermeneutics and the Human Sciences*, redakce a překlad John B. Thompson, Cambridge University Press, Cambridge. [Výbor z franc. originálů.]

- , 1984, *Time and Narrative*, sv. 1, přel. K McLaughlin a D. Pellauer, University of Chicago Press, Chicago. Franc. orig. *Temps et récit*, 1983. (Český překlad: *Čas a vyprávění I. /Zápletka a historické vyprávění/*, přel. Miroslav Petříček jr. a Věra Dvořáková, OIKOYMENH, Praha 2000.)
- , 1992, *Oneself as Another*, přel. Kathleen Blamey, University of Chicago Press, Chicago. Franc. orig. *Soi-même comme un autre*, 1990.
- Rorty, Richard, 1979, *Philosophy and the Mirror of Nature*, Princeton University Press, Princeton.
- , 1982, *Consequences of Pragmatism*, University of Minnesota Press, Minneapolis.
- , 1991, *Objectivity, Relativism, and Truth*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Rosaldo, Renato, 1989, *Culture and Truth*, Beacon Press, Boston.
- Roscoe, Paul B., 1995, „The Perils of ‚Positivism‘ in Cultural Anthropology“, *American Anthropologist*, roč. 97, č. 3, str. 492–504.
- Rose, Phyllis, 1983, *Parallel Lives*, Knopf, New York.
- Rosenau, Pauline Marie, 1992, *Post-Modernism and the Social Sciences*, Princeton University Press, Princeton.
- Rosenberg, Alexander, 1980, *Sociobiology and the Preemption of Social Science*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore, Maryland.
- Roth, Paul, 1987, *Meaning and Method in the Social Sciences*, Cornell University Press, Ithaca, New York.
- , 1988, „Narrative Explanation: The Case of History“, *History and Theory*, roč. 27, č. 1, str. 1–13.
- , 1989, „How Narratives Explain“, *Social Research*, roč. 56, str. 449–478.
- , 1991, „Interpretation as Explanation“, v David R. Hiley, James F. Bohman a Richard Shusterman (ed.), 1991, *The Interpretive Turn*, Cornell University Press, Ithaca, New York.
- Rouse, Joseph, 1987, *Knowledge and Power*, Cornell University Press, Ithaca, New York.
- , 1994, „Power/Knowledge“. V Gary Gutting (ed.), 1994, *The Cambridge Companion to Foucault*, Cambridge University Press, Cambridge.

- , 1996, *Engaging Science. Science Studies after Realism, Rationality, and Social Constructivism*, Cornell University Press, Ithaca, New York.
- , 1996, „Feminism and the Social Construction of Scientific Knowledge“. V Lynn Hankinson Nelson a Jack Nelson (ed.), *A Dialogue between Feminism, Science, and the Philosophy of Science*, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht & Boston.
- Rousseau, Jean-Jacques, 1986 (1748), *The First and Second Discourses*, redakce a překlad Victor Gourevitch, Harper and Row, New York. Franc. orig. *Discours sur les sciences et les arts*, 1750 a *Discours sur l'origine et le fondements de l'inégalité parmi les homes*, 1755. (Český překlad: Rozpravy, přel. Vojtěch Zamarovský a Eva Blažková, Svoboda, Praha 1978.)
- Rudner, Richard, 1966, *Philosophy of Social Science*, Prentice Hall, Englewood Cliffs, NJ.
- Runciman, W. G., 1972, *A Critique of Max Weber's Philosophy of Social Science*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Ruse, Michael, 1979, *Sociobiology: Sense or Nonsense?*, D. Reidel Publishing Company, Dordrecht.
- Ryle, Gilbert, 1949, *The Concept of Mind*, Hutchinson, London.
- Sahlins, Marshall, 1985, *Islands of History*, University of Chicago Press, Chicago.
- , 1995, *How „Natives“ Think. About Captain Cook, For Example*, Chicago University Press, Chicago.
- Said, Edward, 1978, *Orientalism*, Random House, New York.
- , 1993, *Culture and Imperialism*, Chatto and Windus, London.
- Sarbin, Theodore (ed.), 1986, *Narrative Psychology. The Storied Nature of Human Conduct*, Praeger, New York.
- Sartre, Jean-Paul, 1956, *Being and Nothingness*, The Philosophical Library, New York. Franc. orig. *L'Être et le Néant*, 1943.
- Schafer, Roy, 1978, *Language and Insight*, Yale University Press, New Haven, Connecticut.
- , 1981, *Narrative Action in Psychoanalysis*, Clark University Press, Worcester, Mass.
- Scheffler, Israel, 1982, *Science and Subjectivity*, Hackett Publishing Co., Indianapolis.
- Schelling, Thomas, 1960, *The Strategy of Conflict*, Harvard University Press, Cambridge, Mass.
- Schlesinger, Arthur, 1992, *The Disunity of America. Reflections on a Multicultural Society*, W. W. Norton, New York.
- Searle, John, 1983, *Intentionality*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Sedgwick, Eve, 1991, *The Epistemology of the Closet*, University of California Press, Berkeley.
- Seidman, Steven, 1994, *Contested Knowledge. Social Theory in the Postmodern Era*, Blackwell, Oxford.
- Sen, Amartya, 1992, „Objectivity and Position“, *The Lindley Lecture*, University of Kansas.
- Senge, Peter, 1990, *The Fifth Discipline*, Doubleday, New York.
- Shapiro, Gary a Sica, Alan, 1984, *Hermeneutics: Questions and Prospects*, University of Massachusetts Press, Amherst, Mass.
- Shoemaker, Sydney, 1963, *Self-Knowledge and Self-Identity*, Cornell University Press, Ithaca, New York.
- Skinner, B. F., 1957, *Verbal Behavior*, Appleton, Century, Crofts, New York.
- Skinner, Quentin, 1969, „Meaning and Understanding in the History of Ideas“, *History and Theory*, roč. 8, č. 3, str. 3–53.
- , 1972, „Motives, Intentions, and the Interpretation of Texts“, *New Literary History*, roč. 3, str. 393–408.
- Smith, Dorothy, 1987, *The Everyday World as Problematic*, Northeastern University Press, Boston.
- , 1990, *Texts, Facts, and Feminism*, Routledge, London.
- Soper, Kate, 1986, *Humanism and Anti-Humanism*, Hutchison, London.
- Spence, Donald, 1982, *Narrative Truth and Historical Truth*, Norton, New York.
- Stich, Steven, 1990, *The Fragmentation of Reason*, MIT Press, Cambridge, Mass.
- Suppe, Frederick, 1974, *The Structure of Scientific Theories*, University of Illinois Press, Urbana, Ill.
- Sutherland, Stuart, 1994, *Irrationality*, Rutgers University Press, New Brunswick, New Jersey.
- Tannen, Deborah, 1990, *You Just Don't Understand*, William Morrow, New York.
- Taylor, Charles, 1964, *The Explanation of Behaviour*, Routledge and Kegan Paul, London.

- , 1971, „Interpretation and the Sciences of Man“, *Review of Metaphysics*, roč. 5. Přetištěno v Charles Taylor, 1985b, *Philosophy and the Human Sciences*, Cambridge University Press, Cambridge.
- , 1975, *Hegel*, Cambridge University Press, Cambridge.
- , 1981, „Understanding and Ethnocentricity“. Přetištěno v Charles Taylor, 1985b, *Philosophy and the Human Sciences, Philosophical Papers 2*, Cambridge University Press, Cambridge.
- , 1985a, *Human Agency and Language. Philosophical Papers 1*, Cambridge University Press, Cambridge.
- , 1985b, *Philosophy and the Human Sciences, Philosophical Papers 2*, Cambridge University Press, Cambridge.
- , 1989, *Sources of the Self*, Harvard University Press, Cambridge, Mass.
- , 1991, „The Dialogical Self“. V David R. Hiley, James F. Bohman a Richard Shusterman (ed.), 1991, *The Interpretive Turn*, Cornell University Press, Ithaca, New York.
- , 1992, *Multiculturalism and „The Politics of Recognition“* Princeton University Press, Princeton.
- Thompson, E. P., 1963, *Making of the English Working Class*, Victor Gollancz, London.
- Thompson, Martyn P., 1993, „Reception Theory and the Interpretation of Historical Meaning“, *History and Theory*, roč. 32, č. 3, str. 248–272.
- Trevor-Roper, H. R., 1951, *The Last Days of Hitler*, Macmillan, London. (Český překlad: *Poslední dny Adolfa Hitlera*, přel. Marta Staňková, Mladá fronta, Praha 1968; Aurora, Praha 1995.)
- , 1969, *The European Witch-Craze*, Harper and Row, New York.
- Trigg, Roger, 1973, *Reason and Commitment*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Troeltsch, Ernest, 1957, *Christian Thought, Its History and Application*, přel. E. von Hugel, Meridian Books, New York. Něm. orig. *Historismus und Seine Überwindung*, 1924.
- Truzzi, Marcello, 1974, *Verstehen. Subjective Understanding in the Social Sciences*, Addison-Wesley, Reading, Mass.
- Tully, J. (ed.), 1988, *Meaning and Context. Quentin Skinner and His Critics*, Princeton University Press, Princeton.
- Turner, Stephen, 1980, *Sociological Explanation as Translation*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Ulin, Robert C., 1984, *Understanding Cultures*, University of Texas Press, Austin.
- Vesey, Godfrey, 1991, *Inner and Outer. Essays on a Philosophical Myth*, St. Martin's, New York.
- Veyne, Paul, 1990, *Writing History*, přel. M. Moore-Rinvolucri, Wesleyan University Press, Middletown, Connecticut. Franc. orig. *Comment on écrit l'Histoire*, 1971.
- Villiers, Alan, 1967, *Captain James Cook*, Charles Scribner's Sons, New York.
- Walsh W. H., 1960, *The Philosophy of History. An Introduction*, Harper Collins, New York.
- Walzer, Michael, 1992, *What It Means to Be an American*, Marsilio, New York.
- , 1994, „Multiculturalism and Individualism“, *Dissent*, jaro 1994.
- Weber, Max, 1949, *The Methodology of the Social Sciences*, překlad a redakce Edward Shils a Henry Finch, Free Press, New York. (České vydání výběru z Weberových metodologických prací: Max Weber, *Metodologie, sociologie a politika*, přel. Miloš Haveška, OIKOYMENH, Praha 1998.)
- Weeks, Jeffrey, 1991, *Against Nature: Essays on History, Sexuality, and Identity*, Rivers Oram Press, London.
- Weinsheimer, Joel C., 1985, *Gadamer's Hermeneutics. A Reading of Truth and Method*, Yale University Press, New Haven, Connecticut.
- Wellmer, Albrecht, 1971, *Critical Theory of Society*, Herder and Herder, New York.
- West, Cornell, 1993, *Keeping Faith. Philosophy and Race in America*, Routledge, New York.
- White, Hayden, 1973, *Metahistory*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore, Maryland.
- , 1987, *The Content of the Form*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore, Maryland.
- Whorf, Benjamin Lee, 1954, *Language, Thought, and Reality*, MIT Press, Cambridge, Mass.
- Williams, Bernard, 1973, *Problems of the Self*, Cambridge University Press, Cambridge.

- , 1993, *Shame and Necessity*, University of California Press, Berkeley.
- Wilson, Bryan (ed.), 1979, *Rationality*, Blackwell, Oxford.
- Wilson, Edward O., 1978, *On Human Nature*, Harvard University Press, Cambridge, Mass. (Český překlad: *O lidské přirozenosti*, přel. Eduard Bakalář, Zdeněk Urban, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 1993.)
- Winch, Peter, 1958, *The Idea of Social Science*, Routledge and Kegan Paul, London.
- , 1964, „Understanding a Primitive Society“, *American Philosophical Quarterly*, roč. 1. Přetištěno v Peter Winch, 1972, *Ethics and Action*, Routledge and Kegan Paul, London.
- , 1970, Comment on I. C. Jarvie, „Understanding and Explanation in Sociology and Social Anthropology“. V Robert Borger a Frank Cioffi, *Explanation in the Behavioural Sciences*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Wittgenstein, Ludwig, 1963 (1921), *Tractatus Logico-Philosophicus*, přel. D. F. Pears a B. F. McGuinness, Routledge and Kegan Paul, London. Něm. orig. *Logisch-philosophische Abhandlung*, 1921; angl.-něm. vyd. 1922. (Český překlad: *Tractatus logico-philosophicus*, přel. Jiří Fiala, ISE a Svoboda-Libertas, Praha 1993.)
- , 1968 (1953), *Philosophical Investigations*, přel. G. E. M. Anscombe, Blackwell, Oxford. Něm. orig. *Philosophische Untersuchungen*, 1945–1949. (Český překlad: *Filosofická zkoumání*, přel. Jiří Pechar, Filosofický ústav AV ČR, Praha 1993.)
- , 1980, *Culture and Value*, přel. Peter Winch, University of Chicago Press, Chicago.
- , 1992, *Last Writings on the Philosophy of Psychology. Volume 2: The Inner and the Outer, 1949–1951*, ed. Georg Henrik von Wright a Heikki Nyman, přel. C. G. Luckhardt a M. A. E. Aue, Blackwell, Oxford. Něm. orig. *Letzte Schriften über die Philosophie der Psychologie (Vorstudien zum zweiten Teil der philosophischen Untersuchungen)*.
- Wolin, Sheldon, 1968, *Paradigms and Political Theories*. V Preston King a B. C. Perekh (ed.), 1968, *Politics and Experience*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Woolgar, Steve, 1988a, *Science, The Very Idea*, Tavistock Press, London.

- (ed.), 1988b, *Knowledge and Reflexivity. New frontiers in the Sociology of Knowledge*, Sage, Beverly Hills, Calif. a London.
- Wright, Erik Olin, 1978, *Class, Crisis, and the State*, NLB, London.
- Wright, Georg Henrik von, 1971, *Explanation and Understanding*, Cornell University Press, Ithaca, New York.
- Young, Iris, 1990, *Justice and the Politics of Difference*, Princeton University Press, Princeton.

REJSTRÍK

- Adam a Eva 60
 Agee, James 42
 aktivní přístup (činnost) 75,
 83–90, 229, 267, 271, 286
Anna Kareninová 175
 antinterpretativismus 267
 Anzaldúa, Gloria 281
 argumentace intencionalitou
 192–199
 argumentace překladem
 104–111
 Ariès, Phillipe 42
 asimilace 276–277, 285
 atomismus 45–47, 89–90, 266,
 271
- Bacon, Francis 212
 balkanizace 19, 283
 Becker, Ernest 156
 Becket, Thomas 218
 Beer, Samuel 144
 Boyleův zákon 188, 197, 199
 Brown, Norman O. 156
 Bullock, Alan 37
 Burke, Kenneth 79–82, 90
- Caesar, Julius 165 a násl.
 Carlylovo manželství 219–220,
 222–224, 226
 Carr, David 229
 Carr, E. H. 204
 Cicero, Marcus Tullius 171,
 173–174
- Collingwood, R. G. 167–168,
 170, 179
 Comte, Auguste 278–279
 Cook, kapitán 137–138, 162
 Cowell, F. R. 171, 173
- Danto, Arthur 202, 221
 Davidson, Donald 106, 130,
 208
 deduktivně-nomologický mo-
 del vysvětlení 190–191
 – viz také nomologické vysvět-
 lení
 dekonstrukce 157–161
 Derrida 157
 dialektický přístup 266, 269,
 285
 Dickensovo manželství
 227–228
différance 157
 Dilthey, Wilhelm 175
 DNA 214–215
 dodržování pravidel 74–75,
 150
 – jako zákonitě normativní 150
 Doi, Takeo 144
 Dray, William 118
 dualismus 265–270, 285
 Durkheim Émile 68
 důvodová vysvětlení 119–121
 – a iracionální jednání 122–128
 – a racionalita 128–129, 135–
 136
 důvody 119–121

Eliot, T. S. 39–40
 enkulturace
 – jako přivlastnění 74, 80–82, 86, 88–89
 – jako učení se textu 72
 etnocentrismus 14, 104, 113, 115
 etnografie 62, 273
 Evans-Pritchard, E. E. 141, 146, 200

Fabian, Johannes 262
 fakty 93–95
 – nasycené teorií 95
 – nekonečný počet 224
 falešné vědomí 155
 falibilismus 243, 247–252, 254–256, 261–262, 269
 – a objektivita 252–256, 261–262
 – a realismus 248–249
 – a relativismus 255
 falzifikacionismus 246
 Faulkner, William 269
 feminismus 77, 157
 filosofie sociálních věd
 – multikulturní 11, 15–18
 – starší verze 11–12
 Foucault, Michel 13, 68–69, 91, 146–147, 156–157, 237
 Freire, Paulo 87
 Freud, Sigmund 39, 47, 124–125, 127, 157, 268, 280
 Froude, James Anthony 219, 222–224

Gadamer, Hans-Georg 172–174, 176

viz také gadamerovská hermeneutika
 gadamerovská hermeneutika 172–177
 – a časový odstup 175
 – a hermeneutický kruh 175–177
 – a povaha interpretující komunity 176
 – a úloha záměrů 181–182
 – vztah k intencionalismu 177–184
 Gasking, D. 212
 Geertz, Clifford 116, 166
 genealogie 146–147
 genetická vysvětlení 204–206, 209–210, 268
 – jejich nedostatky 206–209
 – předpokládající zákony 207–209
 – *viz také* narativní vysvětlení
 Giddens, Anthony 84, 90
 Gilligan(ová), Carol 290
 Goffman, Erving 42
 Gramsci, Antonio 13
 Grandy, Roger 132
 Graves, Robert 217
 Grice, Paul 167
 Griffin, John Howard 26

Habermas, Jürgen 151, 153, 156
 Hayek, Friedrich von 46
 Hegel, G. W. F. 59, 171, 173–174, 203
 hegemonie 268, 274
 Hempel, Carl 190
 Herder, Johann 188

hermeneutický kruh 175–177, 273
 hermeneutika 171
 – *viz také* gadamerovská hermeneutika
 heteronomní vysvětlení 208, 210
 historické zákony 202–203, 210
 historismus 187–188, 204–206, 209–211, 268
 – a intencionalita 205
 Hitler, Adolf 37–38, 220
 Hobbes, Thomas 46
 hodnocení
 – a porozumění 159, 243, 267–268
 – *viz také* kritická teorie; kritika
 holismus 67–70, 88–90, 265–267, 270
 – a společnost 82
 – *viz také* metodologický holismus
 homonomní vysvětlení 208

Chomsky, Noam 151, 153

identita
 – a kultura 72–74, 287
 – procesuální pojetí 55–58, 269, 286
 – a rozdílnost 62–63, 158, 270–272, 276–277
 – a skupinová příslušnost 67–72
 – a společnost 86, 287
 – substantivistické pojetí 53–56, 269, 286

– *viz také* osobní identita
 inteligibilita 132–136, 225
 intencionalismus 165–170
 – a časový odstup 175
 – a hermeneutický kruh 175–176
 – a převod pojmů 179–180, 183–184
 – vztah ke gadamerovské hermeneutice 177–184
 intencionální stavy nebo činy
 – a heteronomní zákony 208
 – a historismus 205
 – jejich identifikace 120, 138–139, 143–144, 165–166, 196–197, 267
 – iracionální 128
 – jejich narativní povaha 218, 228–229, 234–235
 – a narativní realismus 218–219
 – a nomologický přístup 192 a násl.
 – jejich normativní povaha 150
 – a racionalita 136, 150–151, 267–268
 – jako řídicí se pravidly 150
 – teleologické 228–229
 – jejich vzájemná nezaměnitelnost 139
 interakcionismus 276–278
 interpretace významu 40, 108, 140–145, 273
 – Gadamerova teorie 172 a násl.
 – a identita 177
 – intencionalistická teorie 167–170
 – neukončenost 174, 176–177, 270, 287

- odlišnost od rekonstrukce 170
- a podobnost 40–41
- a poznání sebe nebo jiných 38–43
- a převod pojmů 179–180, 183–184
- interpretativismus 137–145, 154, 160–161, 267
- a ideální informátor 154
- intersubjektivita *viz* kritická intersubjektivita
- Já 48–50, 52–65, 90, 275
- jako inherentně sociální 56–65
- Já a Jiní 56–65, 265, 270–272, 275–278, 283–285
- jednota Já 52–55
- odstup od sebe sama 48–49
- procesuální pojetí 54–55, 269, 275, 286
- a rozdílnost 63
- jako sebe-vědomí 50–51, 59–61
- substantivistické pojetí 53–54, 275, 286
- James, William 100
- jednání 115–118, 135–136, 138
- Collingwood o 167–168
- a kauzální důsledky 220–222, 235
- narativní povaha 217–218, 228–229, 233–235
- a narativní realismus 217–218
- nehomogenní a otevřené 201
- neurotické 123–124, 155
- a racionalita 128–130, 135–136, 267–268
- teleologické 228–229
- jeho temporální charakter 229
- jeho vysvětlení 116 a násl., 129 a násl., 267–268
- *viz také* aktivní přístup; intencionální stavy nebo činy; pohyb; racionalita
- jednota
- relační pojetí 53–55
- substantivistické pojetí 53–55
- Ježíš Kristus 217
- Jiný (Jiní) 56–65, 265, 270–272, 275–278, 283–285
- *viz také* Já
- jistota (a pravda) 245–247
- kalifornizace 18
- Kant, Immanuel 98, 112, 188, 203, 248
- kartografie (a věda) 249–251
- kauzalita 145–149, 206–209, 212
- kauzální teorie 148, 161, 267
- kauzální vysvětlení 145–148, 206–209,
- nehumovské pojetí 212
- *viz také* příčiny; nomologické vysvětlení
- kauzální výsledky
- jejich role v příběhu 220–222, 235
- Kegan, Robert 151, 280
- Keynes, Lord Maynard 193–194
- kompetence 149–153, 267

- kompetenční teorie 151–153, 161, 267
- *viz také* výkonová teorie
- konceptuální inovace 193 a násl., 201
- konceptuální schémata 96–107
- jejich nesouměřitelnost 102
- rozdíly mezi nimi 98
- kritická intersubjektivita 251–255, 261, 269
- kritická teorie 157, 161, 268
- kritické uznání 256–257
- kritika 154–160, 268
- *viz také* hodnocení; kritická teorie
- kritika ideologie 157, 159, 161
- Krysi muž 124–126
- Kuhn, Thomas 102–105
- kultura 72–82
- a aktivní přístup 75, 80, 85–89
- jako interaktivní 274
- její konfliktní povaha 75–77, 274–275, 287
- jako nutně otevřená 78–80, 274
- jako proces 80–82, 269–270
- jako příběhy 214
- jako text 72–73
- jako utvářející identitu 85–89
- *viz také* enkulturace
- kulturní studia 159
- kvantitativní teorie 244–246
- latentní obsah 156–157
- Lévi-Strauss, Claude 68
- Lévy-Bruhl, Lucien 100–101
- Logik 241–242, 248–251
- Louch, A. R. 118
- MacIntyre, Alasdair 195, 215
- manifestní obsah 156–157
- Marcuse, Herbert 156
- Marx, Karl 86, 155–157, 194, 203, 268
- mestické vědomí 281
- metapříběh (metanarace) 202
- metodologický holismus 67–68
- metodologický individualismus 46
- Meyerhoffová, Barbara 42
- Mill, John Stuart 207–208
- manželství s Harriet Taylorovou 232–233
- Mink, Louis 227
- minulost 229–230, 269, 288
- morální představitost 280
- multikulturalismus 11, 14–19, 115, 137, 187, 260–261, 276, 282–284
- jako epistemologický problém 15–16
- a holismus 70
- interakcionistické pojetí 282–284
- a objektivita 260–261
- jako oslava rozdílnosti 14–18, 289
- a osobní nasazení 284, 289
- a příběhy 213–214
- a vyzdvižení hodnot 281–282
- a význam 165–166
- *viz také* asimilace; interakcionismus; separatismus
- Nagel, Thomas 61
- narativismus 231–234, 269

narativní konstruktivismus 227–231, 269
 narativní realismus 213–226, 232, 269
 narativní tvrzení 221
 narativní vysvětlení 205 a násl.
 – a kauzální výsledky 220–222, 235
 – a narativní tvrzení 221
 – významnost v 222, 224, 233
 – viz také genetické vysvětlení; příběhy
 nepředvídané důsledky 145
 nesouměřitelnost 102, 106
 neurotické chování 123–124
 Newton, Isaac 187
 nomologické vysvětlení 188–192, 209–211, 268
 – nedostatky nomologických vysvětlení 200–203
 – a vhodné popisné pojmy 197–199
 nomologismus 187–192, 209–211, 268
 – jeho nehistorická povaha 191
 Nozick, Robert 54–54

 obecné zákony viz zákony, vědecké
 obětní beránek 155, 284
 objektivismus 237–243, 256
 – a relativismus 260–261, 269
 objektivita 238, 242–243, 251–261
 – falibilistické pojetí (kritická intersubjektivita) 251–256, 261
 – a multikulturalismus 260–261
 – a nezainteresovanost 240, 243
 – objektivistické pojetí 243, 256
 – a odpovědnost 256–260, 289
 – a poctivost 289
 – jako pravda 239–240
 – jako sociální proces 252–253, 269–270
 – viz také kritická intersubjektivita
 obsah (manifestní a latentní) 156–157
 odpor 75, 274
 odpovědnost 256–260, 273, 288
 – viz také kritické uznání; situovanost
 omyl z platnosti konsekventu 245
 ontologický atomismus 46
 osobní identita 276–277
 – a členství ve skupině 23–24
 – substantivistické vs. procesuální pojetí 53–55, 269–270, 286
 – a zkušenost 22–23, 25–27
 – viz také identita; Já
 partikularismus 285
 perspektivismus 12, 93–98, 111, 243
 Piaget, Jean 151
 Platón 216
 poctivost 252, 289
 podobnost (stejnost)
 – a nomologismus a historismus 187, 211
 – a rozdílnost 111–113, 211, 270, 276, 285
 pohlaví 76–77
 – viz také sociální rod (gender)

pohyb 116–117, 138
 – viz také jednání;
 Poper, Karl 45, 204, 246
 popis 94–95, 196–198
 – a vědecký pokrok 96–97
 – vztah k vysvětlení 196 a násl.
 – zředěný a zhuštěný 116
 pozitivismus 12, 93, 98, 113, 240, 250, 269
 poznání
 – a interpretace významu 38–42, 140–145
 – a zkušenost 30–38
 pozorování v etnografii 62, 273
 praktické uvažování 120–123, 126, 135–136
 – a nelogičnost 125–127
 pravda 237–240, 244–247
 – a falibilismus 247–251, 253
 – a jistota 245–247
 – jako korespondence s realitou 242
 – jako objektivita 239–240
 – její odlišnost od objektivity 254
 – a shoda 254
 pravidla 83–84, 138, 140, 150
 – konstitutivní 83–84, 86, 150
 – regulativní 83–84, 86
 princip humanity 132–133
 princip shovívavosti 130
 propaganda 237–238, 256, 260
 první světová válka
 – její dějiny 234
 – její fáze podle narativního realismu 215, 217–218
 – jako příklad genetického vysvětlení 205
 předpověď
 – a vysvětlení (v nomologickém modelu) 190–191
 překlad (převod pojmů) 102–106, 179–180, 183–184, 225
 příběhy 213–214, 220–222
 – a intencionální jednání 228–229
 – nikdy neukončené 222, 225, 235
 – zápletka 226
 – viz také narativní vysvětlení příčiny
 – a důvody 119–121
 – a význam 145, 160–160, 266–267
 – a zákony 206 a násl.
 – viz také kauzalita; důvody přítomnosti 229–230
 psychoanalýza 230
 Putnam, Hilary 262
 racionalismus 115–119, 122, 128
 racionalita 118, 128–129, 134–136, 150–152, 267–268
 – expresivní 133–135
 – instrumentální 133, 152
 – viz také jednání
 realismus 241–242, 269
 – a falibilismus 248–249
 – kauzální 212
 – narativní 213–226
 Redfield, Robert 141
 Reid, Thomas 212
 rekonstrukce (Collingwoodovo pojetí) 168–169
 – odlišnost od interpretace 170
 rekrutovatelnost 278–284

relativismus 12–19, 98–104, 111, 244, 255, 260–261, 270–271

- epistemologický 98–99, 101–102
- a objektivismus 260–261, 269
- ontologický 98–99, 101–102

Robinson, John 174

Rosenberg, Alexander 198

Roseová, Phyllis 219 a násl.

rozdílnost (odlišnost) 283–284

- a identita (totožnost) 62–63, 158, 270–272, 276–277
- a nomologismus a historismus 187, 211
- a podobnost (stejnost) 111–113, 211, 270, 276, 285
- a skupinová příslušnost 71–72
- rozumění (porozumění, chápání) 140, 166–170, 173 a násl., 271
- a hodnocení 159, 243, 267–268
- a vysvětlení 160–162

viz také interpretace významu

Ryle, Gilbert 116

Sahlins, Marshall 162, 290

Sartre, Jean-Paul 59

sebepoznání

- a interpretace významu 38–43, 271
- a narativní realismus 213
- a zkušenost 30–38

Sen, Amartya 262

separatismus, separace 276–277, 286

Schafer, Roy 230

Schleiermacher, F. 175

situovanost 258–260

skepticismus 18

Skinner, Quentin 169–170

sociální rod (gender) 76–77

- *viz také* pohlaví
- sociální vědy
- formy vyjadřování 258–259
- jako historické 8. kap. *passim*, 231, 288
- a multikulturalismus 14–15
- jejich paradigmatická a hodnotící povaha 243
- a propaganda 237–238
- reflexivní 273
- retrospektivní 206
- a utváření předmětu studia 62, 273
- jejich vědecký status 11
- jejich využití 279–280, 289
- zájem o konkrétní 201–203
- zákony v sociálních vědách 192–200, 208–209, 278–279

sociobiologie 198–199

solipsismus 21–24, 270

Spence, Donald 230

Spinoza, Benedikt 32

splynutí horizontů 173–174

společnost 82–85, 287

- a aktivní přístup 84–85
- jako proces strukturace 84–85, 275
- jako utvářející identitu 85–87, 287

struktura (společnosti) 84

strukturace 84–85, 89, 275

strukturalismus 68–69

strukturální funkcionalismus 146, 149

stud 57, 60

Taylor, Charles 140

Taylorová, Harriet

- manželství s J. S. Millem 232–233

teorie 96–97

- vztah ke konceptuálním schématům 97

teorie her 152

teorie racionální volby 152

teorie rozhodování 152

teorie systémů 82

Thompson, E. P. 100

Tocqueville, Alexis de 34

Trevor-Roper H. R. 37, 154

trpné reakce 32

úcta k rozdílnosti 282–284, 289

účastnická epistemologie 21, 30, 41

univerzalizmus 285–286

univerzální historie 203, 215

věda

- falibilistické pojetí 249–251
- a kartografie 249–251
- nejistota ve vědě 245–247
- objektivistické pojetí 242–243
- její postavení 12
- a solipsismus 21–23
- vysvětlení ve vědě 70, 188–191
- vědomí, výsadní přístup k němu 22–23
- *viz také* zkušenost
- výkonová teorie 151–152

- *viz také* kompetenční teorie vysvětlení
- důvodová 118 a násl.
- jednání 117 a násl.
- a popis 196 a násl.
- a porozumění 160–162
- a předpověď (v nomologickém modelu) 190–191
- a racionalita 118, 267–268
- *viz také* kauzalita; genetické vysvětlení; narativní vysvětlení; nomologické vysvětlení využití sociálních věd 279–280, 289
- význam 138–144, 165 a násl., 273, 287
- a dekonstrukce 157–158
- dvě dimenze významu 177 a násl.
- gadamerovské pojetí 172 a násl.
- Griceovo pojetí 167–168
- intencionalistické pojetí 167–170, 172
- konstitutivní význam 140–142
- a kritika ideologie 157
- a multikulturalismus 165–166
- a příčiny 145, 160–162, 267
- vzpomínka 28

Weber, Max 34–35, 166, 200, 206

White, Hayden 237

Whorf, Benjamin 99–100

Winch, Peter 133–135, 143

Wittgenstein, Ludwig 40, 58

Wolfe, Thomas 27

Wordsworth, William 216

- Wright, G. H. von 113, 212 – *viz také* jednání; intencionální stavy nebo činy
- zákony, vědecké 188–192 Zandové 133–135
- a heteronomní a homonomní zkušenost
- vysvětlení 208–209 – a členství ve skupině 23
- historické 202–203, 210 – a interpretace 37, 39–40
- v kauzálním vysvětlení – a osobní identita 23–28
- 206–211 – a paměť 27–28
- v sociálních vědách 192–200, – a sebepoznání 30–38, 41–42
- 208–209 „znát“ 25–30, 35–38
- záměr 116–117, 169–170

